

De analyse van de bedrijfs- omgeving



Noordhoff

Ad Marijs & Wim Hulleman

3^e druk

De analyse van de bedrijfsomgeving

Bevolking, economie en duurzaamheid

A.J. Marijs, W. Hulleman

Derde druk

Noordhoff Uitgevers Groningen/Utrecht

Ontwerp omslag: Shootmedia

Omslagillustratie: Shootmedia

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontleen.

0 / 21



© 2021 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, The Netherlands

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv. Meer informatie over collectieve regelingen voor het onderwijs is te vinden op www.onderwijsauteursrecht.nl.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN (ebook) 978-90-01-29141-9

ISBN 978-90-01-29140-2

NUR 781

Woord vooraf

Ondernemingen zijn ingebed in hun omgeving. Zij hebben doelgroepen nodig van producenten en consumenten om hun producten af te zetten, overheden die de markten reguleren, de arbeidsmarkt om in de behoefte aan werknemers te voorzien, het milieugebruik dat beperkingen oplegt en technische uitvindingen om hun producten en productieprocessen te vernieuwen. De omgeving beïnvloedt de onderneming op allerlei terreinen. De conjunctuur, de wisselkoersen, de grondstofprijzen, de technische ontwikkeling van concurrenten, de motivatie en opleiding van werknemers, de concurrentie uit lage-inkomenslanden en de wetgeving van nationale en internationale organen veranderen voortdurend en vergen daarom de constante aandacht van managers in het bedrijfsleven.

Dit boek brengt de invloed van de omgeving op de onderneming in kaart met behulp van de politieke, demografische, sociale, economische, ecologische en technische factoren. Deze methode biedt de mogelijkheid systematisch aandacht te schenken aan de zeer brede omgeving waarin ondernemingen moeten opereren. Er is een onderscheid aangebracht tussen directe, indirecte en ruime omgevingsfactoren al naar gelang ondernemingen er veel of weinig invloed op kunnen uitoefenen. Al deze onderwerpen hebben een economisch accent omdat ondernemingen nu eenmaal economische organisaties zijn. Bij de behandeling van de onderwerpen is ook aan duurzaamheid gedacht, omdat duurzaamheid in toenemende mate het leidende principe is geworden voor het economisch handelen. Het economisch handelen moet steeds meer rekening houden met de sociale en ecologische leefomgeving zoals is neergelegd in de *Sustainable Development Goals* (SDG's) van de Verenigde Naties.

Het boek is bedoeld voor de economische opleidingen in het hbo. In deze opleidingen schenken studenten vaak aandacht aan de bedrijfsomgeving. Dit boek biedt de mogelijkheid om deze analyse sterk te verdiepen. Vaak vragen opleidingen aan studenten om ook aandacht te schenken aan aspecten van duurzaamheid van de vraagstukken die in het bedrijfsleven spelen. Daarom zijn er in elk hoofdstuk ook paragrafen over de *Sustainable Development Goals* te vinden.

Vanwege de brede en multidisciplinaire opzet van het boek is het moeilijk te zeggen voor welk vakgebied het is geschreven. Het boek is bruikbaar voor de verdieping van de meest uiteenlopende problemen van ondernemingen met de bedrijfsomgeving. Dit boek hoort thuis in alle vakgebieden waarin de bedrijfsomgeving aan de orde komt, zoals bedrijfseconomie, commerciële economie, algemene economie, internationaal management en consumentengedrag.

Daarmee is het boek geschikt voor hbo-studenten die zich voorbereiden op banen waarin zij met de buitenwereld te maken hebben: commercieel

economen, communicatiemedewerkers, personeelsmanagers, werknemers die de juridische kant van het ondernemingsgedrag behandelen, accountmanagers enzovoort.

In dit boek is de kennisbasis aanwezig voor de analyse van de bedrijfsomgeving voor mensen die zich voorbereiden op een functie in het Nederlandse en internationale bedrijfsleven en in overheidsorganisaties. Het is een praktisch boek waarin zo veel mogelijk is aangegeven hoe de omgeving ondernemingen beïnvloedt en hoe ondernemingen daarop kunnen reageren. Het is bedoeld voor studenten die direct met behulp van praktijkbeschrijvingen aan het werk willen. Het boek is geschikt voor onderwijsmethoden die werken met casussen, simulaties, verregaande vormen van zelfwerkzaamheid of in *communities*. Er zijn veel schema's, tabellen en figuren opgenomen die als checklist kunnen dienen voor het analyseren van praktijkproblemen. Aan het eind van elk hoofdstuk is een checklist opgenomen waarin per paragraaf vragen zijn geformuleerd voor de analyse van de bedrijfsomgeving. Omdat de geboden leerstof zo dicht bij de dagelijkse praktijk staat, is het ook mogelijk de leerstof aan te vullen met actuele informatie uit de betere dagbladen, materiaal van publieke onderzoeksinstellingen, banken en bedrijfstakorganisaties.

Wij hopen dat deze methode kan bijdragen aan een dieper inzicht in het veelkleurig palet van de bedrijfsomgeving.

Zwolle, Hattem, najaar 2020
Ad Marijs
Wim Hulleman

Inhoud

1 Economisch handelen, bedrijfsomgeving en duurzaamheid 13

- 1.1 Economisch handelen 14
- 1.2 Bedrijfsomgeving 16
- 1.3 Kapitalen en duurzaamheid 19
- 1.4 Het goede leven 23
- 1.5 Sustainable Development Goals 29
- 1.6 Economische gegevens 40
 - [Samenvatting 44](#)
 - [Kernbegrippenlijst 46](#)

2 Politieke omgeving 49

- 2.1 Economische orde 50
- 2.2 Politieke orde 59
- 2.3 Rechtsorde 68
- 2.4 SDG 16 en 17 76
 - [Samenvatting 81](#)
 - [Checklist hoofdstuk 2 83](#)
 - [Kernbegrippenlijst 84](#)

3 Demografische omgeving 87

- 3.1 De wereldbevolking 88
- 3.2 Demografische ontwikkeling en welvaart 95
- 3.3 Het bevolkingsprobleem 99
- 3.4 Bevolkingsgroei en duurzaamheid 104
- 3.5 SDG 1, 5 en 11 108
 - [Samenvatting 112](#)
 - [Checklist hoofdstuk 3 114](#)
 - [Kernbegrippenlijst 115](#)

4 Sociale omgeving 117

- 4.1 Instituties 118
- 4.2 Cultuur 123
- 4.3 Onderneming 135
- 4.4 Arbeid 140
- 4.5 Stratificatie en levensstijl 151
- 4.6 SDG 2, 3 en 4 157
 - Samenvatting 162
 - Checklist hoofdstuk 4 164
 - Kernbegrippenlijst 166

5 Macro-economie 169

- 5.1 Bruto binnenlands product 170
- 5.2 Conjunctuur 175
- 5.3 Bestedingen 179
- 5.4 Inkomensverdeling 190
- 5.5 Inflatie 195
- 5.6 Economische kringloop 199
- 5.7 SDG 8 en 10 203
 - Samenvatting 206
 - Checklist hoofdstuk 5 208
 - Kernbegrippenlijst 209

6 Consumenten en producenten 213

- 6.1 Op zoek naar nut 214
- 6.2 Kritiek op de consumptiemaatschappij 228
- 6.3 Onderneming en concurrentie 231
- 6.4 Onderneming en concurrentiepositie 241
- 6.5 Onderneming en strategie 242
- 6.6 SDG 12 245
 - Samenvatting 247
 - Checklist hoofdstuk 6 249
 - Kernbegrippenlijst 250

7 Monetaire en internationale omgeving 255

- 7.1 Geld 256
- 7.2 Rente 267
- 7.3 Internationale economische ontwikkelingen 273
- 7.4 Vrijhandel en protectionisme 278
- 7.5 Internationale economische samenwerking 286
- 7.6 Valutamarkt 296
 - Samenvatting 301
 - Checklist hoofdstuk 7 303
 - Kernbegrippenlijst 304

8 Ecologische omgeving 309

- 8.1 Milieu 310
- 8.2 Duurzame ontwikkeling 312
- 8.3 Bronnen en vervuiling 319
- 8.4 SDG 6, 7, 13, 14 en 15 341
 - Samenvatting 348
 - Checklist hoofdstuk 8 350
 - Kernbegrippenlijst 351

9 Technische omgeving 355

- 9.1 Fasen in de technologie 356
- 9.2 Groei van de productiefactoren 364
- 9.3 Technische ontwikkeling 369
- 9.4 Vergroening van de economie 380
- 9.5 SDG 9 385
 - Samenvatting 387
 - Checklist hoofdstuk 9 389
 - Kernbegrippenlijst 390

Antwoorden op de tussenvragen 391

Bronnen 403

Illustratieverantwoording 404

Register 405

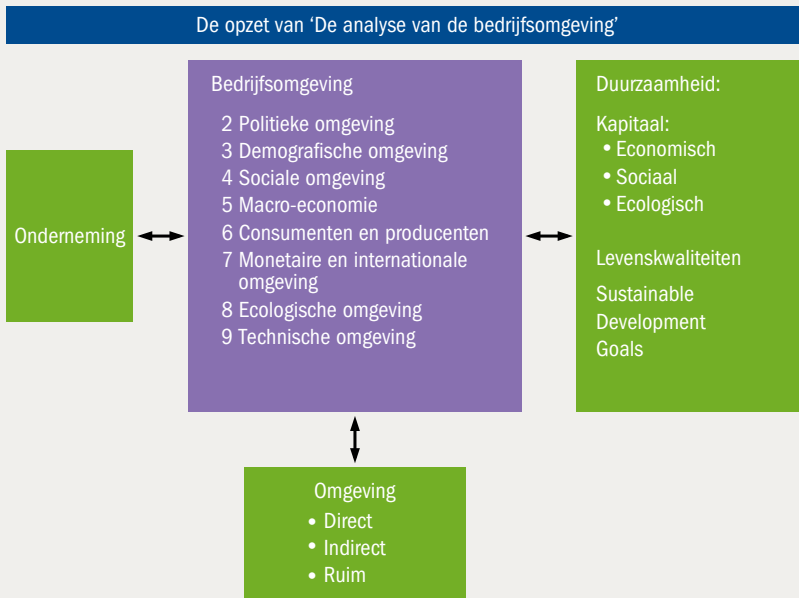
Inleiding

Dit boek gaat over de omgeving van ondernemingen. De omgeving van een onderneming oefent op veel manieren invloed uit op de onderneming. Economische factoren zoals de conjunctuur kunnen de afzet en winstgevendheid beïnvloeden. De demografische omgeving is van invloed op de keuze van de doelgroep. De sociale omgeving omvat instituties zoals de arbeidsmarkt, die organisaties de mogelijkheden biedt om arbeid aan te trekken. We onderscheiden de directe, de indirecte en de ruime omgeving van ondernemingen. De onderneming oefent veel invloed uit op de directe omgeving, zoals haar markten. Zij oefent enige invloed uit op de indirecte omgeving, zoals de publieke opinie. Zij kan echter geen invloed uitoefenen op de ruime omgeving, zoals de conjunctuur en wisselkoersen. Al deze elementen uit de omgeving kunnen wel invloed op de onderneming uitoefenen.

Om deze invloed in kaart te brengen is gebruikgemaakt van de verschillende factoren uit de omgeving van de onderneming: de politieke, de demografische, de sociale, de economische, de ecologische en de technische omgeving. Met enige goede wil is de DESTEP-methode erin te herkennen. Het boek behandelt de onderwerpen met het oog op de omgeving van de ondernemingsactiviteiten die in de eerste plaats economisch van aard zijn. Vandaar dat bij de behandeling van alle onderwerpen economische accenten zijn aangebracht. Bij de keuze van de onderwerpen gaat het dus vooral om de vraag wat werknemers in ondernemingen aan de kennis over de omgeving kunnen hebben. De omgevingsfactoren als bedrijfsomgeving bepalen de onderwerpen en hoe deze naar voren komen in de verschillende hoofdstukken.

In het boek is ook een andere invalshoek herkenbaar: duurzaamheid is een belangrijk element in de behandeling van de onderwerpen. Voor de omschrijving van het begrip duurzaamheid is een zeer ruime definitie gekozen, in navolging van leidende welvaartseconomen zoals Sen en Stiglitz en de grote internationale organen zoals de Europese Unie, de Verenigde Naties en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling. Het gaat daarbij om het behoud van het economisch, sociaal en ecologisch kapitaal. Dat is uitgewerkt door middel van de *Sustainable Development Goals* (SDG's) en in de theorie over de levenskwaliteiten. Overheden, internationale organen en ondernemingen richten hun beleid steeds meer op de SDG's, het behoud van de kapitalen en de levenskwaliteiten in plaats van economische groei of de groei van de welvaart. Deze opvatting van duurzaamheid komt in veel hoofdstukken expliciet aan de orde.

In de figuur hierna zijn indeling en uitgangspunten van het boek samengevat.



In hoofdstuk 1 zijn de doelstellingen van economisch handelen in het kader van duurzaamheid verder uitgewerkt. Het gaat daarbij om een uiteenzetting over het economisch handelen, de bedrijfsomgeving en duurzaamheid in verband met de kapitalen, levenskwaliteit en SDG's.

In hoofdstuk 2 komt de politieke omgeving aan de orde. Het politieke proces en de politieke stelsels in de wereld zijn beschreven, en ook de economische orde en de juridische omgeving zijn in dit hoofdstuk opgenomen. Deze drie onderwerpen hangen zeer nauw samen. Het economisch handelen van ondernemingen is niet te begrijpen zonder inzicht in de economische orde, de politieke stelsels en de rechtsorde. Zij vormen de bedding van de rivier waarin ondernemingen hun koers uitzetten en hun doelen bepalen.

Hoofdstuk 3 bevat een uiteenzetting over de demografische omgeving. Daarin komt aan de orde waar de bevolkingsconcentraties zijn, hoe de bevolkingsomvang zich ontwikkelt, welke invloed de bevolkingsgroei heeft op de economie, en omgekeerd: welke invloed de economie heeft op de bevolkingsgroei. Vervolgens komt het verband tussen bevolkingsgroei en duurzaamheid aan de orde. Hoofdstuk 4 beschrijft de sociale omgeving. De kern is dat de samenleving bestaat uit instituties waarmee ondernemingen in hun gedrag rekening moeten houden. De belangrijkste sociaal-economische instituties zijn de onderneming zelf, de arbeidsmarkt en de indeling van de samenleving in groepen. In het boek zijn drie hoofdstukken over economische onderwerpen opgenomen. Deze weerspiegelen de traditionele indeling van de algemeen-economische wetenschap: productie, bestedingen en inkomensverdeling (hoofdstuk 5), consumenten en producentengedrag (hoofdstuk 6) en monetaire economie en internationale economische betrekkingen (hoofdstuk 7).

Hoofdstuk 8 beschrijft de ecologische omgeving. Daarin gaan we dieper in op de duurzaamheid met betrekking tot de fysieke omgeving van het economisch handelen: de houdbaarheid van de aarde. Er komen verschillende opvattingen aan de orde over een duurzame ontwikkeling van de economie: de opvatting dat het prijsmechanisme mogelijke duurzaamheidsproblemen kan oplossen, de opvatting dat de technische ontwikkeling de economie op een

duurzaam groeipad kan brengen en de opvatting dat de economie moet dematerialiseren om duurzaam te kunnen zijn. Verder staan in het hoofdstuk de instrumenten voor het verduurzamen van de bronnen en voor het verminderen van de uitstoot van milieuvriendelijke stoffen.

In hoofdstuk 9 komt een van de meest indrukwekkende verschijnselen van de menselijke geschiedenis aan de orde: de technische ontwikkeling. In dit hoofdstuk behandelen we de ontwikkeling van de techniek in de westerse geschiedenis, de invloed ervan op de organisatie van ondernemingen en de invloed op de samenleving als geheel. Verder wordt een model over technische ontwikkeling voor het voetlicht gebracht. Ten slotte is aandacht geschonken aan de vergroening van de economie door middel van investeringen.

In bijna alle hoofdstukken is een aparte paragraaf opgenomen over de SDG's die het best bij het betreffende hoofdstuk passen. Achter in het boek zijn de antwoorden op de tussenvragen opgenomen.

012

1

Economisch handelen, bedrijfsomgeving en duurzaamheid

- 1.1 Economisch handelen
- 1.2 Bedrijfsomgeving
- 1.3 Kapitalen en duurzaamheid
- 1.4 Het goede leven
- 1.5 Sustainable Development Goals
- 1.6 Economische gegevens

Het doel van economisch handelen is het scheppen van welvaart door middel van productie. Productie vindt plaats bij bedrijven en de overheid. De bedrijfsomgeving bepaalt grotendeels de resultaten van ondernemingen. De bedrijfsomgeving bestaat uit demografische, economische, sociale, technische, ecologische en politieke verschijnselen.

De economie, de sociale en de fysieke omgeving kennen veel onderlinge relaties. Zij bestaan bij de gratie van elkaar. Zij mogen elkaar dan ook geen schade toebrengen. Zij vertegenwoordigen elk een eigen waarde die moet blijven bestaan.

Het doel van het menselijk handelen is het goede leven. Ieder mens mag voor zichzelf bepalen wat dat inhoudt, maar van belang zijn in elk geval de levenskwaliteiten, zoals levensonderhoud, gezondheid, scholing, sociale relaties en de natuurlijke leefomgeving.

In dit hoofdstuk staan de volgende vragen centraal:

- Wat is economisch handelen?
- Waaruit bestaat de bedrijfsomgeving?
- Wat houdt het goede leven in?

Hectisch op het werk

Het is hectisch op het werk. Harro heeft net een baan gekregen op de personeelsafdeling. Hij werkt er nu een halfjaar. De afdeling Productie zoekt met spoed twee monteurs omdat er een ontslag heeft genomen en een ander ziek is geworden; hopelijk alleen een griepje. De afdeling Productie moet vóór het eind van de week een order van luchtfilters uitleveren. Harro moet de evaluaties die de hoofden van de afdelingen met hun personeel voeren nog voorbereiden. Dan is er nog het personeelsfeest van vrijdagavond aanstaande dat enige aandacht behoeft. De ondernemingsraad vergadert dinsdag van 15.00 tot 17.00 uur met de vakbeweging

over het nieuwe organisatieplan. Harro moet daar bij zijn als personeelsfunctionaris. Oh, een bliepje: zijn vriendin verhuist naar een andere kamer. Of hij zaterdag kan helpen verhuizen. Hij droomt een beetje weg. Ze vinden het nog iets te vroeg om te gaan samenwonen. Zijn vriendin zit in het laatste jaar van het hbo en heeft het goed naar haar zin.

Zijn collega zegt: 'Ik mail je de nieuwe arbo-regels voor de werkplaats en ik denk dat we even contact moeten zoeken met de bedrijfsarts over die ene monteur. Doe jij dat?' Harro schrikt op. Het is altijd hectisch op het werk.

1.1 Economisch handelen

Mensen hebben behoefte aan voedsel, warmte, onderdak, gezondheid, scholing, veiligheid en ontplooiing. Deze behoeften kunnen zij deels bevredigen met behulp van goederen en diensten. Het beschikken over goederen en diensten voor de bevrediging van behoeften noemen we welvaart. Er bestaat een voortdurende spanning tussen de behoeften, die we als oneindig ervaren, en de middelen, die beperkt zijn. Mensen moeten steeds kiezen welke middelen zij gebruiken voor hun behoeftebevrediging.

Welvaart

Middelen

Ondernemingen produceren goederen en diensten met behulp van middelen, zoals grondstoffen, machines en arbeid. Zij kunnen deze middelen voor heel verschillende doeleinden gebruiken. Zo kunnen bedrijven of de overheid arbeid inzetten voor de productie van voedingsmiddelen, consumentenelektronica, onderwijs, veiligheid (politie en justitie) enzovoort. Ook grondstoffen en machines zijn vaak voor heel verschillende producten te gebruiken. Men zegt wel dat de middelen alternatief aanwendbaar of schaars zijn.

Schaarste

Het streven naar maximale welvaart met behulp van schaarse middelen noemen we economisch handelen. Economisch handelen vindt men overal in de samenleving terug. Harro uit de openingscasus verwerft een inkomen om te kunnen consumeren. De onderneming koopt grondstoffen in om luchtfilters te kunnen maken die zij weer aan andere ondernemingen verkoopt. Een zieke werknemer ontvangt een uitkering. Voor het personeelsfeest moeten inkopen worden gedaan. De vriendin van Harro neemt een andere kamer waarvoor zij huur moet betalen. Harro moet tanken voordat hij haar kan helpen verhuizen.

Het economisch handelen speelt zich af in en tussen diverse organisaties. In deze voorbeelden is sprake van transacties tussen verschillende personen en organisaties waarmee geldstromen zijn gemoeid.

Economisch handelen

De *economische wetenschap* bestudeert het economisch handelen. Dit is zo complex dat de economische wetenschap in verschillende onderdelen uiteenvalt. Een globaal onderscheid kan men maken tussen de vakken die het

interne proces in ondernemingen bestuderen, zoals financiering, kosten en opbrengsten en externe verslaggeving, en de vakken die de relatie met de omgeving of de omgeving zelf bestuderen, zoals commerciële economie en algemene economie. Medewerkers van ondernemingen kunnen de problemen die zich aan hen voordoen zelden oplossen met de kennis uit slechts een van deze vakken. Meestal is een probleem van zowel interne als externe aard. We lichten dit toe aan de hand van casus 1.1.

CASUS 1.1

Afzetproblemen

Een commercieel medewerker merkt dat de afzet van een product minder snel groeit dan verwacht. De oorzaken daarvan kunnen velerlei zijn. Het kan zijn dat concurrenten producten op de markt brengen die een betere prijs-kwaliteitsverhouding hebben. Zijn de kosten misschien te hoog geworden doordat de onderneming inefficiënt produceert? Dit is een bedrijfseconomisch, een bedrijfsorganisatorisch of misschien wel een technisch probleem. Misschien hebben concurrenten hun reclame-inspanningen opgevoerd of hun distributieapparaat verbeterd. Deze aspecten bestudeert de commerciële economie. Wellicht is het product conjunctuurgevoelig en is de economie in

de belangrijkste afzetgebieden in een neergang geraakt. Soms komt het voor dat afnemers hun bestedingspatroon plotseling veranderen en is de afzet daar de dupe van. Het kan ook zijn dat het product door wisselkoersveranderingen plotseling te duur geworden is voor afnemers in bepaalde landen. Deze onderdelen van het probleem zijn algemeen-economisch van aard. Al deze factoren kunnen een rol spelen en het is zelfs mogelijk dat ze allemaal tegelijkertijd invloed op de afzet uitoefenen. De commercieel medewerker wil graag maatregelen nemen om de kwade kansen te keren. Daarvoor moet hij inzicht hebben in de oorzaken van de afzetsdaling.

Economisch handelen in een land kan men op verschillende niveaus bestuderen. Zo is het mogelijk om het keuzeprobleem van alle bedrijven en gezinnen in een land te bestuderen. Ook kan men het economisch handelen analyseren van een groep bedrijven en gezinnen die eenzelfde soort producten maken of kopen, of zelfs van een enkel bedrijf of gezin. Verder zijn de relaties tussen landen belangrijk voor het economisch proces in een land. Al deze onderwerpen behoren tot het vak algemene economie. We onderscheiden de volgende onderdelen:

- meso- en micro-economie
- macro-economie
- monetaire economie
- internationale economische betrekkingen

TUSSENVRAAG 1.1

Welke middelen gebruikt de onderneming uit de openingscasus en welke behoeften zou de onderneming daarmee kunnen bevredigen?

1.2 Bedrijfsomgeving

Voor het bevredigen van behoeften hebben mensen meestal goederen en diensten nodig die bedrijven en de overheid produceren. Ondernemingen en overheden voegen waarde toe aan producten zodat ze beter aan de vraag van klanten en burgers voldoen. Mensen werken in deze organisaties voor een inkomen. Met hun verdiensten kunnen zij zichzelf en hun gezin onderhouden door producten te kopen waarmee ze hun behoeften bevredigen. Ook betalen zij belasting, premies en de zorgverzekering zodat de overheid haar taken op het gebied van bijvoorbeeld veiligheid, bestuur, scholing en uitkeringen kan uitvoeren.

Ondernemingen produceren ongeveer 80% van alle producten, de overheid produceert de rest. Voor de eenvoud spreken we daarom in dit hoofdstuk alleen over ondernemingen als producenten.

Ondernemingen zijn sterk verbonden met hun omgeving. Bedrijven hebben te maken met gezinnen waar de werknemers vandaan komen, met markten waarop ze hun producten afzetten, met scholen die hun toekomstige werknemers opleiden, met laboratoria die nieuwe uitvindingen doen, met milieu-maatregelen en schaarste aan grondstoffen en met regelgeving van de overheid. Deze factoren liggen op de terreinen van politieke, demografische, sociale, economische, ecologische en technische verschijnselen. Zij vormen een ring rondom de producenten. Deze factoren hebben grote invloed op de ondernemingen, en omgekeerd hebben ondernemingen ook invloed op de omgeving. De omgeving van de onderneming die invloed uitoefent op de resultaten van de onderneming noemen we de bedrijfsomgeving. In deze opsomming van factoren is gemakkelijk – maar wel in een iets andere volgorde – de DESTEP-methode voor het analyseren van de bedrijfsomgeving te herkennen.

Resultaten van
de onderneming

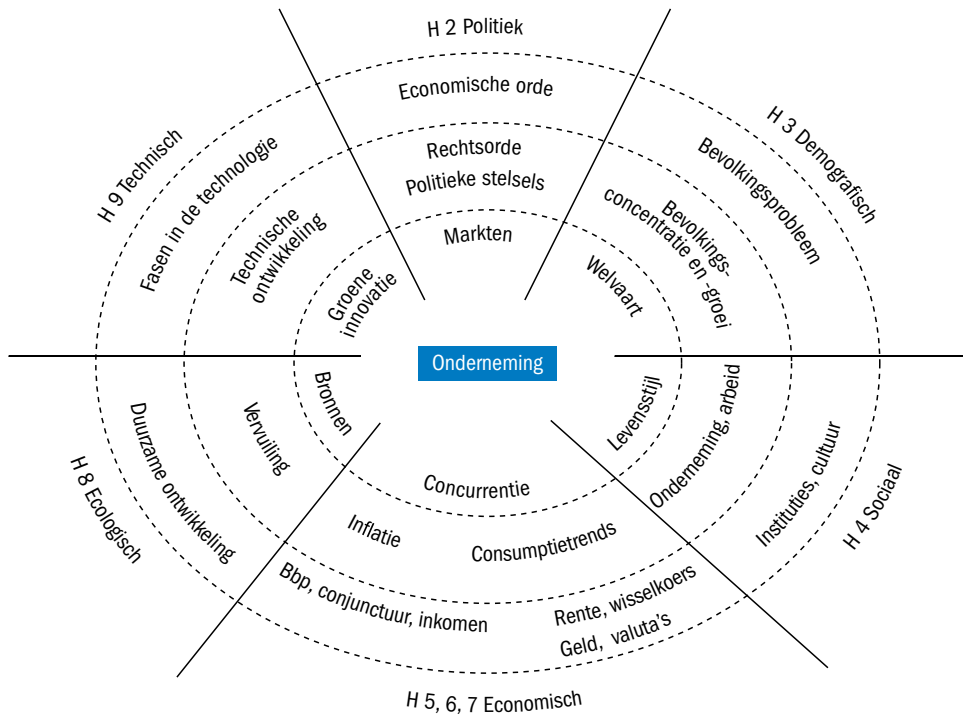
In de openingscasus is sprake van de arbeidsmarkt, de afzetmarkt, de vakbeweging, de bedrijfsarts, de arbeidsomstandigheden (arbowetgeving), het personeelsbeleid van de onderneming zelf en de toekomst die Harro voor zich ziet met zijn vriendin. Maar dat is nog een beetje toekomstmuziek.

TUSSENVRAAG 1.2

Welke invloed zou de ruime omgeving op de onderneming uit de openingscasus kunnen uitoefenen?

In de bedrijfsomgeving onderscheiden we de directe omgeving, de ruime omgeving en de indirecte omgeving. De methode van analyse in dit boek is dus de bestudering van de omgevingsfactoren op de drie verschillende niveaus: directe, indirecte en ruime omgeving. In figuur 1.1 is de onderneming met de omgeving weergegeven.

FIGUUR 1.1 De bedrijfsomgeving



In figuur 1.1 staat de onderneming centraal. Om de onderneming heen zijn drie niveaus weergegeven. Zij duiden vanaf de onderneming naar buiten de directe, de indirecte en de ruime omgeving aan, terwijl de segmenten de omgevingsfactoren afbeelden met daarbij de hoofdstukken van het boek. In de velden staan enkele voorbeelden van omgevingsfactoren waarmee de onderneming te maken heeft, die overeenkomen met verschillende paragrafen van de diverse hoofdstukken.

De directe omgeving bestaat vooral uit de markten van de onderneming, waarop zij veel invloed kan uitoefenen. Veel ondernemingen hebben afdelingen die dagelijks met de diverse aspecten bezig zijn. Het zijn de personeelsafdeling, de marketing- en financiële afdeling, de afdeling Public Relations en de afdeling Research & Development. De indirecte omgeving bestaat uit de aspecten waarop de onderneming enige invloed kan uitoefenen. Via de bedrijfstakorganisatie heeft zij regelmatig overleg over milieumaatregelen en zij kan op consumptietrends inspelen met behulp van reclamecampagnes. Op de ruime omgeving heeft de onderneming geen invloed, maar deze kan de onderneming op haar beurt wel sterk beïnvloeden. Een neergang in de economie, stijgende olieprijs, een val van de koers van de dollar: het zijn allemaal ontwikkelingen die de onderneming kunnen maken of breken, maar waarop de onderneming zelf geen invloed heeft.

Directe omgeving

Indirecte omgeving

Ruime omgeving

De omgevingsfactoren komen in de volgende hoofdstukken uitvoerig aan de orde. In dit hoofdstuk volgt alvast een korte toelichting op de omgevingsfactoren:

- 1 politieke omgeving
- 2 demografische factoren
- 3 sociale omgeving
- 4 economische omgeving
- 5 ecologische omgeving
- 6 technische omgeving

Ad 1 Politieke omgeving

Politieke omgeving

De politieke omgeving bestaat uit de economische orde, de politieke stelsels en de rechtsorde in een land. De politieke omgeving bepaalt bijvoorbeeld welke producten de overheid mag produceren en welke producten de ondernemingen mogen produceren. Dat heeft invloed op de markten van de onderneming en daarmee op de directe omgeving. De overheid heeft allerlei producten nodig die het bedrijfsleven kan leveren, zoals computers, auto's voor de politie en apparatuur voor scholen en ziekenhuizen.

De overheid overlegt veel met ondernemers over de maatregelen die genomen moeten worden op het gebied van veiligheid, werkomstandigheden, producten en de risico's voor de omgeving. Dat is onderdeel van de rechtsorde. De economische orde bepaalt in welke mate prijzen kunnen dienen als prikkels om te produceren of te consumeren. Zij bepaalt ook de omvang van de markteconomie in de totale economie.

Ad 2 Demografische factoren

Demografische factoren

Demografische factoren hebben te maken met alles wat de samenstelling en de groei van bevolking betreft. Ondernemingen voorzien de bevolking van welvaart door te produceren, en omgekeerd is de welvaart van de bevolking een belangrijke factor voor de afzet van ondernemingen. In Europa en veel andere regio's is de bevolkingsopbouw sterk aan het veranderen. Er komen steeds meer mensen boven de 65-jarige leeftijd. Dat betekent een sterke verschuiving van de bestedingen, bijvoorbeeld van uitgaven aan duurzame consumptiegoederen naar uitgaven aan gezondheidszorg. In andere gebieden van de wereld is de bevolking nog zeer jong en is bijvoorbeeld wel 70% jonger dan 25 jaar. Ook de verstedelijking van de wereld neemt steeds verder toe. Het platteland raakt ontvolkt. De welvaart groeit er niet evenredig met de bevolking. Dit is het bevolkingsprobleem.

Ad 3 Sociale omgeving

Sociale omgeving

De sociale omgeving gaat over de relaties tussen mensen en welke waarden zij samen delen. Levensstijlen bepalen wat consumenten willen kopen en ondernemingen moeten daarop inspelen. Relaties tussen mensen bestaan in gezinnen en bedrijven, maar ook in het verkeer en in sportclubs. Mensen hebben bepaalde doelstellingen die ze in een dergelijk verband willen bereiken: het opvoeden van kinderen, het verwerven van een inkomen, mobiel zijn, fit blijven of een team vormen. Het sociale leven speelt zich af in instituties. Ondernemingen dragen bij aan de sociale omgeving door het scheppen van werkgelegenheid. Zij vormen zelf ook een sociale institutie: er komen netwerken tussen werknemers onderling en relaties buiten de onderneming tot stand.

Ad 4 Economische omgeving

De economische omgeving is het belangrijkste voor een onderneming, omdat zij de producten waaraan zij waarde heeft toegevoegd moet afzetten op markten. Zij kan daar de omzet en winst behalen. Zonder omzet en winst kan een onderneming niet blijven bestaan. Ondernemingen concurreren op markten. Bedrijven moeten ook weten wat de consumenten willen kopen en daarop inspelen. Zij moeten kennis hebben van de consumptietrends. Verder beïnvloeden macro-economische factoren als de conjunctuur, rente en wisselkoersen, inflatie en de inkomensverdeling de winstgevendheid van ondernemingen sterk.

Economische
omgeving

1

Ad 5 Ecologische component

De ecologische component in de bedrijfsomgeving omvat bijvoorbeeld de markt voor milieugoederen die vervuiling moeten voorkomen. Er zijn allerlei producten die tot doel hebben het milieu te ontlasten, zoals zonnecollectoren, waterzuiveringsinstallaties en zuinige verwarmingsapparaten. In de indirecte omgeving kan men denken aan de toegang tot de bronnen die steeds schaarser worden. Steeds grotere schaarste aan zeldzame metalen bedreigt de productiemogelijkheden van ICT-apparatuur zoals smartphones. Een duurzame ontwikkeling van de economie is noodzakelijk voor het voortbestaan van het menselijk leven op de aarde.

Ecologische
component

Ad 6 Technische omgeving

De technische omgeving biedt ondernemingen kansen door investeringsmogelijkheden, bijvoorbeeld in groene technologie. Zij vormt ook een bedreiging. Technische ontwikkelingen in andere bedrijven, waardoor nieuwe producten op de markt komen, kunnen de positie van een onderneming sterk onder druk zetten. Maar de onderneming die de uitvinding heeft gedaan en een nieuw product op de markt heeft gebracht, kan de concurrentiepositie juist versterken. Belangrijke ontwikkelingen vinden in de ICT voortdurend plaats. Het bestellen van artikelen via internet en het direct leveren aan de klant betekent een revolutie in de detailhandel. De grote ontwikkelingen op lange termijn zijn bijvoorbeeld de gentechnologie voor de levensmiddelenindustrie en de technologie van de zeer kleine deeltjes, de nanotechnologie. Als deze ontwikkelingen ver genoeg zijn voortgeschreden, zal er een nieuwe fase in de technologie zijn ontstaan die de hele wereld verandert.

Technische
omgeving

1.3 Kapitalen en duurzaamheid

Voor de welvaart is het economisch, het sociaal en het ecologisch kapitaal onontbeerlijk (subparagraaf 1.3.1). Het in stand houden van de kapitalen staat bekend als duurzaamheid (subparagraaf 1.3.2).

1.3.1 Kapitalen

Een kapitaal is een soort bezit dat een voorwaarde is voor de welvaart, de sociale relaties en de natuurlijke omgeving. Het in stand houden van deze kapitalen is belangrijk voor het voortbestaan van mensen en samenlevingen op de aarde.

We onderscheiden het economisch kapitaal, het sociaal kapitaal en het ecologisch kapitaal.

Economisch kapitaal

Economisch kapitaal

Het economisch kapitaal bestaat uit machines, gebouwen en infrastructuur die de voorgaande generaties hebben doorgegeven aan de huidige generatie. De huidige generatie moet dit kapitaal onderhouden, vervangen wat versleten is en zo nodig uitbreiden. Daarvoor dient zij te sparen. Van de totale productie besteden de rijke landen ongeveer 20% aan investeringen om de kapitaal-goederenvoorraad te behouden en uit te breiden. De inwoners van een land kunnen deze productie dus niet gebruiken voor consumptiegoederen, want dan komt de consumptie van komende generaties in gevaar. Het economisch kapitaal is zo ingericht dat een efficiënte productie mogelijk is voor het verwerven van welvaart. Efficiëntie is een doel bereiken met zo weinig mogelijk middelen. Een vrouw die boodschappen doet (uit onderzoek blijkt dat zij dat in 80% van de gevallen doet) en daarbij de producten kiest die zo goedkoop mogelijk zijn, maar nog net binnen haar wensen passen, gaat efficiënt te werk. Een onderneming die de markt afspeurt naar de laagste prijzen die bij de kwaliteit passen die zij nodig heeft, gaat efficiënt te werk. Efficiëntie is goed omdat het verspilling tegengaat. Er blijft geld over in vergelijking met inefficiënt economisch gedrag. Men gebruikt minder middelen dan bij inefficiënt gedrag. De middelen die men bespaart, kan men voor andere dingen gebruiken. Efficiëntie is daarmee ook een duurzaam uitgangspunt.

Kapitaalgoederenvoorraad

Investeringen

Efficiëntie

Duurzaam

Duurzaamheid

Het economisch kapitaal is essentieel voor het sociaal kapitaal. Als het economisch kapitaal afneemt, met werkloosheid en verlies van welvaart als gevolg, zal ook het sociaal kapitaal te lijden hebben. Onder de bevolking kan verarming en grote onvrede ontstaan, waardoor de sociale samenhang onder druk komt te staan.

Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal

Er is ook sociaal kapitaal. Mensen hebben kennis, vaardigheden en houdingen opgebouwd over de meest wenselijke vormen van samenleven in gezinnen en andere organisaties zoals bedrijven en overheidsinstellingen, maar ook in sportclubs, kerken en vrijwilligersorganisaties. Zij hebben opvattingen over hun psychisch welbevinden. Dit bezit geven zij door aan de volgende generaties. Tot het sociaal kapitaal behoren ook de mogelijkheden om kennis op te doen die belangrijk is om te produceren: het menselijk kapitaal of *human capital*. Het sociaal kapitaal van de samenleving bestaat uit de netwerken tussen mensen en de normen van wederkerigheid en de betrouwbaarheid die daarbij horen. In casus 1.2 is sprake van het opbouwen van sociaal kapitaal in bedrijfsgebouwen. Er ontstaat wederkerigheid ('voor wat hoort wat'), wat heel essentieel is voor het sociaal kapitaal.

Menselijk kapitaal

TUSSENVRAAG 1.3

Welke aspecten van het sociaal kapitaal komen aan de orde in de openingscasus?

CASUS 1.2

Flexibel werken is het nieuwe werken

We zien ze steeds vaker: flexwerkplekken. Een grote ontwikkeling in de kantorenmarkt is dat er steeds meer flexwerkkantoren worden gecreëerd. Ideaal voor de beginnende

ondernemer met wat minder budget. Ideaal voor zzp'ers die naast het werk ook gezelligheid om zich heen willen.

Contacten leggen

Een van de grootste voordelen van flexwerkplekken is het uitbreiden van je netwerk. Samen een kopje koffie drinken of lunchen kan een contact opleveren waar je je hele leven iets aan zou kunnen hebben. In de huidige wereld gaat netwerk vaak boven kwaliteit.

Ken je de juiste mensen en beschik je over de juiste ingangen bij grote bedrijven, dan kom je al ver.

Bron: Flexas (Dichtbijmeeschrijver),
De Echo (Regio), 3 januari 2017

1

Het economisch kapitaal kan het sociaal kapitaal ondersteunen. Het economisch kapitaal biedt mensen werkgelegenheid en een inkomen waarmee zij bijvoorbeeld een gezinsleven kunnen opbouwen en hun kinderen van goede opleidingen kunnen voorzien.

Het sociaal kapitaal kan ook sterk lijden onder economische activiteiten. Als mensen moeten verhuizen voor hun werk of als het woon-werkverkeer zo tijdrovend is dat zij familie- en gezinsverbanden niet meer kunnen onderhouden, vermindert het sociaal kapitaal. Dat kan ten koste gaan van de sociale samenhang zodat mensen schokken als werkloosheid, ziekte en overlijden niet meer binnen de sociale omgeving kunnen opvangen.

Ook kan het sociaal kapitaal sterk te lijden hebben als de verschillen tussen rijk en arm groot zijn. Dat heeft in veel landen een trek van het platteland naar de stad tot gevolg, waardoor veel samenlevingsverbanden verloren gaan en mensen niet meer in staat zijn elkaar bij te staan. Gebrek aan competenties bij ouders leidt er vaak toe dat ook hun kinderen een lage opleiding volgen, wat het economisch kapitaal weer schade toebrengt. Het betreft hier vooral gezinnen met zeer lage inkomens. Voor het behoud van het sociaal kapitaal is het dus nodig dat er een zekere rechtvaardige verdeling van goederen en diensten plaatsvindt. Daarvoor is in veel landen een stelsel van sociale wetgeving ingevoerd met bijbehorende uitkeringen. Het behoud van het sociaal kapitaal wordt beheerst door rechtvaardigheidsmaatstaven.

Rechtvaardige
verdeling

TUSSENVRAAG 1.4

Welk verband is er tussen de kapitalen in de openingscasus?

Ecologisch kapitaal

Ecologisch kapitaal bestaat uit voorraden grondstoffen, schone lucht, water en zonlicht; uit de mogelijkheid in de natuur te recreëren en de mogelijkheid van de natuur om afvalstoffen op te nemen en te zuiveren. Als de huidige generatie de grondstofvoorraden uitput door zeeën leeg te vissen, de olievoorraden opmaakt en door uitstoot van afvalstoffen de opnamecapaciteit van oceanen overschrijdt, neemt het ecologisch kapitaal af. De mensheid vernietigt in dat geval haar eigen bestaansvoorwaarden. Het is dus zaak dat het ecologisch kapitaal veerkrachtig blijft om functies ook in de verre toekomst te kunnen uitoefenen.

Ecologisch
kapitaal

Veerkracht

Met betrekking tot de kapitalen zijn er dus drie leidende principes: economische efficiëntie, sociale rechtvaardigheid en ecologische veerkracht.

In de openingscasus is sprake van de drie kapitalen. Er is sprake van economisch kapitaal: de onderneming produceert voor een markt en verdient daar geld mee. Het sociaal kapitaal bestaat uit de wijze waarop mensen in de onderneming

met elkaar omgaan en de gezinnen van de medewerkers. De onderneming levert een bijdrage aan de bescherming van het ecologisch kapitaal door de productie van de filters.

1.3.2 Duurzaamheid

De drie kapitalen staan in verband met het begrip duurzaamheid. We gaan nu iets dieper in op de ontwikkeling van het begrip duurzaamheid.

Lange termijn

Duurzaamheid heeft in het dagelijks taalgebruik de betekenis van iets wat lang meegaat, wat houdbaar is. Duurzaamheid staat tegenover verval en dingen die men een korte tijd kan gebruiken. In de economie heeft het begrip duurzame consumptiegoederen dan ook betrekking op goederen als meubelen en consumentenelektronica die (in tegenstelling tot voedsel) langer dan een periode meegaan. Duurzaamheid betekent dan eenvoudig: op lange termijn of langdurig. Zo vragen sommige Kamers van Koophandel aan de ingeschreven stichtingen of zij duurzame activiteiten uitoefenen, waarmee zij activiteiten bedoelen die langer dan een halfjaar duren.

Natuurlijke bronnen

In het kader van de uitputting van natuurlijke bronnen heeft duurzaamheid een heel andere betekenis gekregen. Duurzaamheid staat tegenover de dreiging van de uitputting van bronnen en vervuiling van de fysieke leefomgeving. Bij een duurzaam gebruik van de bronnen gaat het erom dat de natuur haar functies ook op lange termijn kan blijven vervullen. In 1987 verscheen een rapport van de World Commission on Environment and Development onder de naam *Our common future*. Dit rapport heeft een belangrijke impuls gegeven aan het denken over duurzaamheid en het stimuleren van duurzaam gedrag. In dit rapport is duurzame ontwikkeling een ontwikkeling waarbij in de behoeften van de huidige generatie kan worden voorzien zonder de mogelijkheden van de behoeftebevrediging voor komende generaties aan te tasten.

TUSSENVRAAG 1.5

Welke bijdrage levert de onderneming uit de openingscasus aan duurzaamheid?

Het niveau van de behoeftebevrediging moet dus kunnen blijven bestaan, gegeven de natuurlijke bronnen waarover de wereld beschikt. Het mag niet ten koste gaan van de kwaliteit van leven van inwoners in de rest van de wereld en ook niet van volgende generaties. De omschrijving van duurzaamheid heeft dus een horizontale dimensie, namelijk dat het economisch handelen in een bepaald land de mogelijkheden van behoeftebevrediging nergens anders in de wereld mag aantasten, en een tijdsdimensie, namelijk dat ook in de toekomst de mogelijkheden van behoeftebevrediging moeten blijven bestaan. De horizontale dimensie duidt men wel aan als 'hier en elders' en de tijdsdimensie als 'nu en later'. In casus 1.3 komen de standpunten van jongeren over duurzame kleding naar voren.

CASUS 1.3**72% van de jongeren ziet niet of kleding duurzaam is**

De initiatiefnemers van Second Hand September vragen je om deze maand even geen nieuwe kleding te kopen, vanwege de impact van de kledingindustrie op het milieu. We vroegen tweeduizend jonge mensen (18-34 jaar) of ze letten op hoe hun kleding geproduceerd wordt.

Bijna driekwart (72%) vindt het moeilijk om na te gaan of kleding op een duurzame manier gemaakt is. Jonge mensen missen vooral duidelijke en eerlijke informatie over het productieproces op het label van een kledingstuk.

Kwaliteit boven duurzaamheid

Uit het onderzoek komt ook naar voren dat duurzaamheid niet op één staat wanneer jonge mensen gaan shoppen. Deelnemers werd gevraagd wat ze het belangrijkste vinden bij de aankoop van een kledingstuk: de prijs, de kwaliteit of dat het op een duurzame manier gemaakt is.

Een ruime meerderheid (71%) vindt de kwaliteit het belangrijkste, 16% koos voor een lage prijs en bij 12% staat duurzaamheid voorop.

Bron: *eenvandaag.avrotros.nl*, geraadpleegd 28 april 2020

Duurzame ontwikkeling

In het algemeen spreekt men liever van een duurzame ontwikkeling dan van een duurzame economie. De economie is altijd in beweging. De productie groeit of krimpt, door technische ontwikkeling komen er nieuwe producten op de markt die vervuילend (plastic bolletjes in scrubgel) of duurzaam (gebruik van zonne-energie) kunnen zijn, de bevolking vergrijs, enzovoort. Bovendien is de huidige economie niet duurzaam. Deze zou moeten veranderen in de richting van duurzaamheid. Duurzame ontwikkeling is daarom een beter begrip dan duurzaamheid.

Economische, sociale en ecologische omgeving

Meer recent is de definitie van duurzaamheid ontwikkeld die ook in dit boek centraal staat.

Een duurzame samenleving is een samenleving waarin mensen hun behoeften kunnen bevredigen zonder hun economische, sociale en ecologische omgeving aan te tasten en zonder inbreuk te maken op de mogelijkheden van behoeftebevrediging van mensen in eigen land en in andere landen, nu en in de toekomst.

In deze omschrijving heeft duurzaamheid niet alleen betrekking op de natuurlijke omgeving, maar ook op de economische en de sociale omgeving. Deze indeling komt ook naar voren in vergelijkbare ideeën zoals het behoud van de drie kapitalen, de *Triple Bottom Line* van economie, sociale en natuurlijke omgeving. Hierop is bijvoorbeeld ook het thema van de drie p's *people, planet* en *profit* gebaseerd. De ideeën over maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) hebben hetzelfde uitgangspunt.

1.4 Het goede leven

Het streven naar welvaart is een belangrijke menselijke activiteit, maar mensen proberen in hun leven meer doelen te bereiken dan welvaart. Zij proberen hun leven zo in te richten dat zij er globaal gesproken tevreden mee zijn. Welvaart is een onderdeel van het goede leven. Maar wat is het goede leven? Een veelgehoord antwoord volgt de volgende redenering. In onze samenleving

mogen mensen helemaal zelf bepalen wat het goede leven is. Mensen hebben recht op de vrijheid om hun leven in te richten zoals zij dat zelf willen. Vooral op economisch terrein is de vrijheid groot. Mensen hebben bepaalde individuele voorkeuren. Zij proberen deze zo goed mogelijk te verwezenlijken met het beschikbare inkomen. Zij kopen goederen die hun behoeften bevredigen en bouwen zo nut op. Zij streven naar een maximale hoeveelheid plezier en een minimale hoeveelheid pijn. Als zij zo hun nut maximaliseren, vinden zij het leven kennelijk goed. Zij zijn er gelukkig mee. Een maximaal nut is het best te bereiken door een zo hoog mogelijke welvaart en maximale economische groei. Welvaart en groei zijn dan ook de doelstellingen van het economisch handelen. De economische wetenschap probeert de economie zo in te richten dat maximale welvaart en groei mogelijk zijn.

De afgelopen decennia is het thema van het goede leven weer op de agenda van economen gekomen. Onder invloed van de milieuproblemen die het economisch handelen met zich meebrengt en de gedachte dat het geluk nauwelijks toeneemt met de groei van het inkomen, hebben zij nagedacht over de waarden die mensen zouden moeten nastreven om gelukkig te zijn. Deze gedachte heeft invulling gekregen door de levenskwaliteiten.

Het is geen goed idee om mensen te dwingen de levenskwaliteiten na te volgen. Keuzes die onder dwang tot stand komen, verbeteren het leven niet. Keuzevrijheid hoort bij de waardigheid van het menselijk leven. Mensen zijn autonoom. Zij mogen zelf beslissingen nemen.

TUSSENVRAAG 1.6

Noem enkele factoren uit de openingscasus die invloed hebben op het nut van Harro en zijn vriendin.

Rechten en levenskwaliteiten zijn de belangrijkste waarden voor de inrichting van de economie. Wij gaan hierop nu iets dieper in.

Rechten

Mensen hebben in hun activiteiten bepaalde doelstellingen. Deze noemen we waarden. Voor het menselijk handelen zijn er bepaalde waarden. De belangrijkste waarde die breed wordt gedeeld in de samenleving is vrijheid van handelen. Ieder mens heeft de vrijheid om zijn of haar leven in te richten naar eigen goeddunken. Er is wel een belangrijke beperking aan deze vrijheid, namelijk dat de activiteiten geen schade mogen toebrengen aan andere mensen. Ondernemingen hebben de vrijheid om producten op de markt te brengen, maar zij mogen geen monopolie vormen en de prijzen verhogen zodat ze grote overwinsten behalen, want daarmee schaden zij de consument. Iemand mag wel een brommer kopen en daarmee rijden, maar dat mag niet zonder knalpijp, want ook daarmee wordt schade aangericht aan anderen in de vorm van geluidsoverlast. Vrijheid is dus gebonden aan veel regels.

Toch is het vrijheidsbegrip diep verankerd in de westerse cultuur, wat tot uiting komt in de mensenrechten. Mensen hebben recht op vrije meningsuiting en vergadering. Ook hebben zij het recht om hun eigen leven vorm te geven, het recht op eigendom en om hun bezittingen uit te breiden. Mensen horen ook vrij te zijn van zware dwangmiddelen, zoals marteling. Niemand mag inbreuk maken op deze rechten, vandaar dat we ze ook wel aanduiden als negatieve rechten. Medeburgers mogen deze rechten dus niet aantast-

Individuele
voorkeuren
Nut
Maximaliseren

Levens-
kwaliteiten

Autonoom

Waarden
Vrijheid

Geen schade

Gebonden

Mensenrechten

Negatieve
rechten

ten, maar zeker ook mogen machtige instanties in de samenleving zoals bedrijven en overheden dat niet doen. De rechten beschermen mensen. Menselijke waardigheid geeft hen een zekere onaantastbaarheid op de gebieden van deze rechten.

Waardigheid

TUSSENVRAAG 1.7

Met welke negatieve en positieve rechten heeft Harro uit de openingscasus te maken?

In de loop van de geschiedenis is daaraan nog een uitbreiding gegeven door mensen rechten toe te kennen op een deel van de productie. Mensen hebben volgens deze gedachte recht op levensonderhoud, op toegang tot gezondheidszorg, op scholing, op zinvolle arbeid, op vakantie, enzovoort. De samenleving moet middelen ter beschikking stellen om deze rechten te waarborgen. Daarom spreken we wel van positieve rechten. In deze visie gaat het er dus om mensen niet in armoede te laten verkommeren.

Positieve rechten

De meeste grote economen uit heden en verleden hebben als doelstelling van hun economisch denken de bestrijding van bittere armoede voor ogen gehad. Zij hadden de overtuiging dat vrijheid niet kan bestaan zonder een zekere mate van levensonderhoud. Zij wilden een bijdrage leveren aan het uitbannen van de bittere schaarste aan goederen en diensten. Onder schaarste verstonen zij iets anders dan de huidige economen. Schaarste was volgens hen het gebrek aan goederen en diensten die nodig waren voor het voortbestaan. Dit noemden zij noodzakelijke behoeften, oftewel *needs*. In de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw vroegen economen zich met name af hoe zij de productie konden stimuleren in een samenleving waar zeer veel mensen ondervoed waren, waar gebrek was aan kleding in plaats van vossen en woningen in plaats van hutten. Het ging hen dus om de bevrijding uit bittere armoede.

Schaarste

Needs

Deze *needs* staan tegenover de behoefte aan luxegoederen, oftewel *wants*. De bevrediging van deze laatste behoeften is niet nodig voor het voortbestaan en was voorbehouden aan de gegoede klassen.

Wants

Om deze rechten vorm te geven is een sterk verantwoordelijkheidsbesef onder de mensen in een samenleving nodig. Tegenover rechten staan ook plichten. Mensen moeten volgens deze morele waarde hun eigen leven niet alleen vormgeven naar hun eigen wensen en behoeften, maar daarin ook het welzijn van anderen betrekken.

Verantwoordelijkheid

De waarden vrijheid zonder schade toe te brengen aan anderen, rechten en verantwoordelijkheid vormen het cement van de westerse welvaartsamenlevingen. Zij bepalen de relaties van individuen onderling en van individuen tot de samenleving als geheel.

Levenskwaliteiten

Mensen hebben er recht op in vrijheid te streven naar zo hoog mogelijke welvaart voor zichzelf. Dat heeft geleid tot de economische doelstelling van maximale productie en consumptie en ook een zo hoog mogelijke groei ervan. Maar onder invloed van het besef dat er een verschil kan bestaan tussen zo hoog mogelijke productie en het menselijk welzijn, zijn er pogingen gedaan om het welzijn nader in te vullen met behulp van kennis van de menselijke psyche, de behoefte aan sociale relaties, de behoefte aan zelfbeschikking en ook de toestand van de ecologische omgeving.

Dat is mogelijk met behulp van de zogenoemde levenskwaliteit. Levenskwaliteit bestaat uit een aantal mogelijkheden tot functioneren op het gebied van economie, sociale omgeving en ecologie. Mensen moeten over een aantal mogelijkheden kunnen beschikken om hun leven vorm te geven, om de dingen te doen die zij zelf belangrijk vinden. Deze mogelijkheden noemen we de levenskwaliteiten. Als mensen aan alle levenskwaliteiten in zekere evenwichtige mate aandacht schenken, spreken we van een goed leven.

Op grond van veel wetenschappelijk onderzoek naar de menselijke behoeften en een gelukkig leven kan men de volgende lijst van acht levenskwaliteiten opstellen:

- 1 materiële levensstandaard (inkomen, consumptie, vermogen)
- 2 gezondheid
- 3 onderwijs
- 4 persoonlijke ontplooiing (waaronder ook arbeid)
- 5 politieke democratie en bestuur
- 6 sociale netwerken en relaties
- 7 natuurlijke omgeving (nu en later; hier en elders)
- 8 zekerheid en veiligheid (zowel economisch als fysiek)

In deze opsomming van aspecten van levenskwaliteit is de indeling van economische, sociale en natuurlijke omgeving goed te zien. Deze is in tabel 1.1 weergegeven.

TABEL 1.1 Kapitalen en levenskwaliteiten

Kapitalen	Levenskwaliteiten
Economisch	Materiële levensstandaard Zekerheid en veiligheid Arbeid
Sociaal	Sociale netwerken en relaties Persoonlijke ontplooiing Onderwijs Gezondheid
Ecologisch	Politieke democratie en bestuur Natuurlijke omgeving

TUSSENVRAAG 1.8

Op welke manier komen de levenskwaliteiten in de openingscasus aan de orde?

We geven een korte toelichting op de genoemde levenskwaliteiten.

Materiële levensstandaard

De materiële levensstandaard weerspiegelt de economische aspecten van het leven. Het inkomen, de consumptie en het vermogen hebben betrekking op de welvaart van gezinnen. Het gaat om hun mogelijkheden om zich te omringen met goederen en diensten door middel van een regelmatig inkomen en het opbouwen van een zeker vermogen. Het inkomen is nodig voor de consumptie. Onder het vermogen kunnen we ook de materiële zaken verstaan die mensen bezitten. Bezit is nodig om de persoonlijkheid te kunnen vormgeven. Een woning, hulpmiddelen voor in de huishouding, meubilair,

materiaal voor hobby's, boeken en communicatiemateriaal zijn nodig voor de persoonlijke ontplooiing.

Het streven naar een zo hoog mogelijke levensstandaard mag de andere levenskwaliteiten niet in de weg staan. Dan ontwikkelen mensen hun identiteit heel eenzijdig en lopen zij vast in hun sociale relaties of in hun ontplooiing. Als er in de hele samenleving te veel nadruk op de materiële behoeftebevrediging wordt gelegd, staat het milieu onder sterke druk. En dat is momenteel het geval.

Persoonlijke
ontplooiing

1

Gezondheid

Gezondheid is een van de belangrijkste factoren voor het welbevinden van mensen. Een fit lichaam en een vitale geest helpen mensen bij hun functioneren en het benutten van hun mogelijkheden. Bij gezondheid gaat het om de afwezigheid van ziekte, maar meer nog om positieve levensenergie. Gezondheid biedt de mens de mogelijkheid om naar buiten te kijken en zich op de omgeving te richten. Pijn, verzwakking van het lichaam, psychische problemen en uitzicht op een naderende dood zijn factoren die het welbevinden schaden. Ziekte keert de mens naar binnen. Een kwalitatief hoogstaande gezondheidszorg is dan ook een belangrijke levenskwaliteit.

Onderwijs

Een goede opleiding is belangrijk voor de economische groei en voor het vinden van geschikt werk. Voor vrijwel alle beroepen is scholing vereist. Meestal is het salaris afhankelijk van het niveau van de scholing en van het soort beroep dat men kiest. Naast de economische inhoud van scholing heeft een opleiding ook een positieve invloed op de levenskwaliteit. Een goede opleiding schept de mogelijkheden voor deelname aan democratische en andere maatschappelijke organisaties. Gezondheid en opleiding zijn in belangrijke mate wederzijds afhankelijk. Arme mensen leven vaak minder gezond dan rijke mensen. Mensen met een goede opleiding en scholing zijn vaak rijker en gezonder dan mensen met een lagere opleiding.

Deelname

Persoonlijke ontplooiing en arbeid

De persoonlijkheid van mensen verlangt een gebied dat van henzelf is, onbedreigd door de plicht om iets te doen voor anderen en door andere sociale bezigheden. Het gaat om de ontwikkeling van het innerlijk. Er is altijd een zekere spanning tussen het innerlijk en de sociale verplichtingen. Dat hoort bij de westerse individualiteit. Mensen hebben het nodig dat zij zich kunnen terugtrekken.

Hiermee in verband staat de identiteit. De identiteit is het geheel van waarden en de activiteiten om deze waarden vorm te geven. Waarden zijn (in de kortste omschrijving) de doelen waar mensen naar streven. De identiteit is voor een deel bepaald door het aangeboren karakter en voor een ander deel gevormd door de sociale omgeving. Bij het opgroeien komen mensen in contact met waarden, die zij vervolgens internaliseren. Zij proberen als vanzelf vorm te geven aan de waarden door middel van hun activiteiten. Dat gebeurt door het kopen van consumptiegoederen waarmee mensen hun vrije tijd invullen, door de contacten met netwerken van familie, vrienden en anderen, door het uitoefenen van een beroep of het navolgen van een bepaalde religie. Als mensen erin slagen hun waarden goed uit te leven in de activiteiten die zij verrichten, spreken we van een stevige identiteit.

Identiteit

Internaliseren

Het hebben van een betaalde baan biedt mensen de gelegenheid tot een sociale identiteit. Het geeft status om over het werk te kunnen spreken. Dit geldt echter niet voor alle banen. Hoe hoger een baan is gesitueerd op de maatschappelijke ladder, des te meer gelegenheid deze baan biedt tot socialisatie.

Huishoudelijk werk is veelal gericht op het in stand houden van de primaire levensrelatie. Vooral vrouwen houden zich bezig met het vervullen van de primaire levensvoorwaarden van het gezin en het vervullen van de behoefte aan veiligheid en ontplooiing van de gezinsleden. Meestal schenken zij ook veel aandacht aan de sociale relaties van het gezin met de buitenwereld en zorgen zij zo voor de veerkracht van het gezin. Bij ziekte of andere onvoorziene omstandigheden kunnen bekenden inspringen. Vrijtijdsbesteding en ook het woon-werkverkeer zijn vaak voorwerp van onderzoek omdat deze grote invloed hebben op het welzijn van mensen.

Dan is ook de situatie waarin mensen wonen van belang voor de persoonlijke activiteiten die zij hebben en voor het welbevinden. Wonen biedt mensen een tweede huid waarin zij zich veilig voelen en zich kunnen afschermen van de buitenwereld. Mensen die in erbarmelijke omstandigheden wonen – bijvoorbeeld met een heel gezin op enkele kamers of zelfs helemaal geen huis bewonen – zijn meestal minder gelukkig dan anderen.

Politieke democratie en bestuur

Politieke invloed door middel van stemrecht is een teken dat politici burgers serieus nemen. Dat geldt voor actief en passief stemrecht. Deelname aan het politieke proces kan de saamhorigheid binnen een samenleving bevorderen en is een uitlaatklep voor onlustgevoelens. Bij het burgerschap behoren ook vrijheden, zoals de vrijheid van meningsuiting en afwijkende meningen. Dit is belangrijk voor het zelfrespect van mensen en daarmee voor het welzijn. Een regering moet wetten uitvaardigen die de menselijke integriteit respecteren en waarborgen.

Sociale netwerken en relaties

Mensen die deel uitmaken van stevige netwerken hebben vaak een hoog welzijn. De netwerken behoren tot hun sociaal kapitaal. Mensen in netwerken leveren elkaar diensten en ze geven een gevoel van waardigheid en betrouwbaarheid. Zij hebben een status binnen een groep, kunnen het netwerk gebruiken voor het vinden van werk en verrichten meestal ook activiteiten in groepsverband. Netwerken bestaan vaak uit mensen met vriendschapsbanden. Lidmaatschappen van maatschappelijke organisaties stellen mensen in de gelegenheid zich te ontplooiën in vrijwilligerswerk. Vaak kunnen zij ook een beroep doen op deze groepen als het voor henzelf nodig is. Lidmaatschappen maken mensen en groepen weerbaar voor schokken als ziekte en werkloosheid, zij kunnen ergens op terugvallen voor onderlinge hulp en voor het handhaven van een positief zelfbeeld.

Natuurlijke omgeving

De natuurlijke omgeving beïnvloedt het welzijn van mensen op veel manieren. De natuur bevat voorraden grondstoffen, maar de uitputting ervan kan de goederenvoorziening belemmeren, nu en in de toekomst. De natuur is in staat tot op zekere hoogte afvalstoffen te absorberen en onschadelijk te maken, maar de uitstoot van schadelijke stoffen kan de gezondheid direct schaden en de klimaatverandering kan leiden tot rampen. De natuur zorgt ook voor veel recreatieve mogelijkheden die door vervuiling en vernietiging

worden bedreigd. Beschadiging van al deze functies leidt tot vermindering van het welzijn van mensen.

Zekerheid en veiligheid

Zekerheid en veiligheid hebben een positieve invloed op het welzijn. Zekerheid is de gerechtvaardigde verwachting dat het leven zijn loop heeft op een manier die gewoon is. Zekerheid staat sterk onder druk door criminaliteit, oorlogen, ongelukken, rampen en ook door schade door klimaatverandering. Dit zijn factoren die de veiligheid op het spel zetten. Economische onzekerheid ontstaat vooral bij het verlies van een baan of bij het wegvallen van de afzet. Dit is voor een deel het gevolg van conjuncturele veranderingen in de economie die meestal wel weer overgaan. Voor een ander deel is er structurele werkloosheid. Voortdurende technische ontwikkelingen zetten de scholing en skills van mensen onder druk. Hierdoor raken mensen in een vicieuze cirkel van onzekerheid.

Autonomie en dwang

Een leven leiden dat de levenskwaliteiten op een evenwichtige wijze vervult, is een goed leven leiden. Het goede leven is niet eenvormig, omdat mensen er op oneindig veel manieren een individuele invulling aan kunnen geven. Maar er zijn natuurlijk ook veel mensen die de levenskwaliteiten zeer eenzijdig willen invullen en aan sommige ervan geen enkele aandacht besteden. Mensen hebben een onvervreemdbaar recht op individuele vrijheid. Ze zijn autonoom. Dat maakt het onmogelijk deze mensen te dwingen om een goed leven te leiden. Dat zou leiden tot een dictatuur.

Autonoom

De levenskwaliteiten hebben dan ook meer de vorm van mogelijkheden die de samenleving biedt aan haar leden dan een voorschrift hoe mensen in werkelijkheid moeten leven. Hoewel het dus zeer aanbevelenswaardig is om aan alle levenskwaliteiten aandacht te schenken, kan men mensen daartoe niet dwingen. De samenleving, bedrijven, overheid en gezinnen kunnen het best de voorwaarden scheppen, zodat individuen de levenskwaliteiten in hun eigen leven kunnen vormgeven. Maar de samenleving mag nog een stap verder gaan. Zij mag prikkels aanbrenge die individuen ertoe brengen een goed leven te leiden. Dat is geen dwang of ongeoorloofde machtsuitoefening. Onze samenleving is geheel gevuld met allerlei prikkels die het gedrag beïnvloeden. Inkomens en prijzen, reclame-uitingen, belastingen en accijnzen, boetes en goede raadgevingen, verkeersborden: er is haast geen situatie te bedenken waarin geen prikkels zijn. Het gaat er nu om deze prikkels zo vorm te geven dat zij gericht zijn op het goede leven.

Prikkels
Goed leven

We kunnen dit als volgt samenvatten. Mensen zijn autonome wezens en een dictatuur is ongewenst, maar de samenleving moet de mogelijkheden scheppen waardoor individuen het goede leven kunnen leiden en zij moet de prikkels scheppen waardoor individuen er voordeel bij hebben dat ook te doen. Voor economisch beleid zijn er dan ook twee beoordelingscriteria: biedt de samenleving de mogelijkheden voor het goede leven en geeft zij prikkels om dit goede leven te leiden?

1.5 Sustainable Development Goals

De grote internationale organen maken veel gebruik van het begrip duurzaamheid (of duurzame ontwikkeling) in samenhang met de ideeën over de kapitalen. De Verenigde Naties (VN) leggen hun uitgangspunten vast in

doelstellingen op diverse terreinen. Daaruit zijn in 2015 de *Sustainable Development Goals* (SDG's) ontstaan. De EU en de OECD hebben deze overgenomen in hun beleid en zij rapporteren ook steeds meer over de SDG's.

1.5.1 Duurzaamheidsdenken van de Verenigde Naties

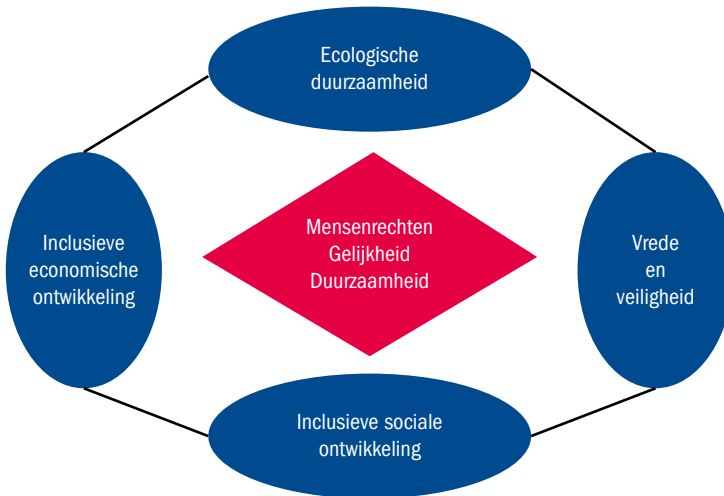
Bij de VN zijn vrijwel alle landen ter wereld aangesloten. De VN hebben in juni 2012 in Rio de Janeiro een conferentie gehouden over duurzame ontwikkeling, *Rio+* genaamd. Daarop zijn uitgangspunten vastgelegd voor de inrichting van een samenleving en de economie.

Visie op duurzaamheid van de VN

In figuur 1.2 is de visie van de VN samengevat.

FIGUUR 1.2 Duurzaamheid en armoede

Verenigde Naties



De VN benadrukken de belangen van de arme landen extra en wijzen er voortdurend op dat de problemen die zich daar afspelen de basiswaarden van het mens-zijn aantasten. Een duurzame ontwikkeling kan dus niet zonder de ontwikkeling van de armste bevolking in de wereld.

Basiswaarden

Deze basiswaarden zijn de mensenrechten, gelijkheid en duurzaamheid. Zij komen min of meer overeen met de rechten en de levenskwaliteiten zoals deze in paragraaf 1.3 zijn omschreven. De basiswaarden zijn onderling verbonden: in landen waar zich rampen voordoen door de achteruitgang van de natuurlijke omgeving wonen vaak de meest kwetsbare mensen die nauwelijks aanpassingsvermogen bezitten.

Kapitalen

Rondom de basiswaarden staan vier kapitalen, waarvan er drie overeenkomen met de kapitalen die in paragraaf 1.3 zijn besproken. De VN formuleren het sociaal en het economisch kapitaal zo dat zij de belangen van de armste bevolking in de wereld daarmee voor het voetlicht brengen. Een duurzame ontwikkeling kan dus niet zonder ook de arme delen van de wereld daarin te betrekken.

De sociale ontwikkeling moet inclusief zijn. Daarmee bedoelen de VN dat ook arme mensen profijt moeten hebben van de ontwikkeling. Voor hen moet echt sprake van vooruitgang zijn. Dat kan als er genoeg goed eten is, onderwijs mogelijk is, de sterftcijfers omlaag gaan, mannen en vrouwen meer gelijkwaardig zijn en mensen toegang krijgen tot schoon en zuiver water. Hetzelfde geldt voor de economische ontwikkeling: ook deze moet inclusief zijn. De economische ontwikkeling moet gericht zijn op het uitbannen van armoede en honger. Zij moet de ongelijkheid in de wereld verminderen, en moet fatsoenlijk werk en productieve werkgelegenheid garanderen. Een duurzame ecologische omgeving houdt bescherming van de biodiversiteit in. Ook is een stabiel klimaat een belangrijk thema. De natuur moet weerbaar zijn tegen grote schokken en zichzelf kunnen herstellen. De VN richten speciale aandacht op vrede en veiligheid. In een wereld waarin veel conflicten voorkomen, staan de levenskwaliteiten die daarmee te maken hebben voortdurend onder druk. Vooral in lage-inkomenslanden is dat het geval. Vandaar dat de VN er een speciaal veld van hebben gemaakt. Het gaat erom dat mensen vrij zijn van geweld, conflicten en misbruik. Vooral arme mensen hebben behoefte aan een conflictvrije toegang tot de natuurlijke bronnen.

Zo zien we hoe de VN duurzaamheid voor alle mensen op het oog heeft.

Sustainable Development Goals

In 2015 hebben de landen die zijn aangesloten bij de VN de zogenoemde *Sustainable Development Goals* vastgesteld. Dit zijn zeventien doelstellingen die zijn gebaseerd op de drie kapitalen en op vrede en veiligheid.

De SDG's zijn doelen die richting kunnen geven aan een duurzame ontwikkeling. Duurzame ontwikkeling betekent dat alle economische activiteiten gericht zijn op het behoud van de aarde en het bevorderen van het menselijk welzijn. Daarvoor is nodig dat ieder mens een redelijk bestaan heeft zonder de mogelijkheden van anderen op een redelijk bestaan nu en in de toekomst aan te tasten. Deze situatie bestaat nu niet en daarom is een duurzame ontwikkeling nodig. Duurzaam menselijk handelen is gericht op het bereiken van een duurzame situatie. Daar gaan de SDG's over.

In figuur 1.3 zijn de SDG's weergegeven zoals ze op de Nederlandse website staan.

FIGUUR 1.3 SDG's



Bron: www.sdg nederland.nl, geraadpleegd 28 april 2020

Sociale
ontwikkeling

Economische
ontwikkeling

Ecologische
omgeving

Vrede en
veiligheid

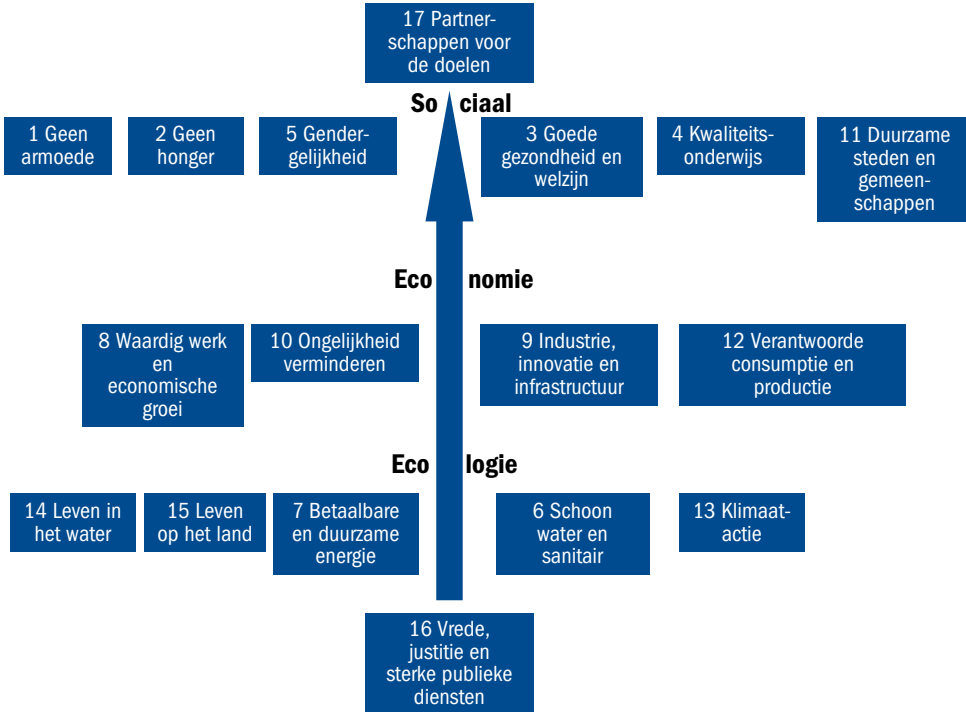
Zeventien
doelstellingen

Behoud van de
aarde

Menselijk welzijn

De indeling die de VN gebruiken is niet erg systematisch. Daarom zijn de SDG's in figuur 1.4 nogmaals weergegeven, maar nu ingedeeld volgens de drie kapitalen en vrede en veiligheid.

FIGUUR 1.4 SDG's volgens de drie kapitalen



Sociale doelen

Er zijn zes sociale doelen. Ze gaan vooral over hoe mensen met elkaar samenleven. Ze gaan over welvaart, gelijkheid, gezondheid, opleiding en duurzame gemeenschappen. Ze gaan over welzijn voor iedereen.

Rijkere landen en grote delen van hun bevolking hebben al voldoende welvaart. SDG 1, 2 en 5 zijn daarom gericht op de armere delen van de wereldbevolking. SDG 3 en 4 zijn gericht op gezondheid en kwaliteitsopleidingen. Deze SDG's zijn de belangrijkste pijlers voor het welbevinden van mensen. Ze liggen aan de basis van de levenskwaliteiten waar mensen naar streven om gelukkig te zijn.

Urbanisatie

SDG 11 gaat over duurzame steden en gemeenschappen. Een groot deel van de wereldbevolking leeft in steden en de urbanisatie neemt de komende decennia nog sterk toe. Steden bieden voor mensen de meest directe sociale omgeving met daarin de gemeenschappen waarin zij leven. Een stadsbestuur is ook de bestuurslaag waar zij het meest mee te maken hebben. Duurzaamheid vereist dan ook dat steden en gemeenschappen zich tot het uiterste inspannen om leefbaar te zijn en te blijven. Steeds meer mensen leven in stedelijke gebieden waar de levenskwaliteit wordt bedreigd door verkeersinfarcten, fijnstof,

slechte woningen in suburbs en gebrek aan voorzieningen. Ook liggen veel steden in laaggelegen gebieden aan de monding van rivieren. Deze worden bedreigd door de gevolgen van de klimaatverandering, zoals bijna alle grote Nederlandse steden. Gemeenschappen worden bedreigd door individualisering. Er zijn inspanningen nodig om menselijke contacten te stimuleren.

Economische doelen

De economische doelen zijn gericht op een duurzame ontwikkeling van de economie. Er zijn vier economische doelen. Ze gaan over werk, ongelijkheid, industrie en een verantwoordelijke economie.

SDG 8 gaat over waardig werk. In veel landen houden werkgevers zich niet aan de basisrechten voor werknemers, zoals zorg voor veiligheid en voldoende loon om van te leven. Ook maken zij gebruik van dwangarbeid en kinderarbeid. Verder is in veel landen groei nodig om armoede te bestrijden. SDG 8 weerspiegelt de gedachte dat mensen zich alleen optimaal kunnen ontplooiën als zij kunnen deelnemen aan het arbeidsproces. Werk is ook belangrijk voor het verminderen van de ongelijkheid die in SDG 10 aan de orde komt. Werk biedt uitzicht op een fatsoenlijk welvaartsniveau voor de arme bevolking in de wereld.

SDG 9 gaat over een sterke industrie, innovatie en infrastructuur. Dit zijn de belangrijkste onderwerpen waarop het verduurzamen van de economie gericht is. De industrie zal in 2050 circulair moeten zijn, dat wil zeggen dat alle materiaal opnieuw in de kringloop moet worden gebracht. Innovatie zorgt voor allerlei duurzamere technieken – misschien wel miljoenen – en het transport zal veel diverser (trein en schip) en veel duurzamer (elektrificatie) worden.

SDG 12 gaat over verantwoorde consumptie en productie. Daarvoor is een circulaire economie noodzakelijk. Producenten en consumenten in een circulaire economie zorgen ervoor dat alle materialen die in producten worden gebruikt weer opnieuw in de kringloop terecht kunnen komen. Duurzame consumenten en producenten zijn zich bewust van hun invloed op de sociale omgeving en op het milieu. Zij handelen daarnaar en hebben daarmee ook een positieve invloed op de andere SDG's.

Ecologische doelen

Ecologie is alles wat met het milieu of de natuurlijke omgeving te maken heeft. De SDG's die met het milieu te maken hebben, zijn gericht op een gezonde natuurlijke basis voor het leven op aarde.

SDG 14 gaat over het leven in het water, dat wordt bedreigd door verzuring van oceanen en plastic soep.

SDG 15 gaat over het leven op het land, dat wordt bedreigd door verwoestijning, ontbossing, achteruitgang van de biodiversiteit en landbouwgrond.

SDG 7 gaat erover dat schone energie bereikbaar moet zijn voor iedereen. Met name elektriciteit is belangrijk voor economische groei. Ook voor de gezondheid is elektriciteit erg belangrijk, omdat mensen in lage- en midden-inkomenslanden vaak nog verlichten en koken met sterk vervuilende brandstoffen.

SDG 6 stelt dat iedereen moeten kunnen beschikken over schoon water en voldoende sanitair. Veel mensen moeten ver lopen om aan drinkwater te komen. Veel steden en plattelandsgemeenschappen beschikken niet over rioering of andere middelen om hun lichamelijk afval te verwijderen.

SDG 13 gaat over het klimaat dat wordt bedreigd door broeikasgassen zoals methaan en koolzuurgas.

SDG 16 en 17

SDG 16 en 17 zijn een oproep aan alle overheden en ondernemingen om de SDG's serieus te nemen door er samen aan te werken en daarvoor de maatschappelijke instituties te ondersteunen.

Vrede, justitie en sterke publieke diensten

SDG 16 gaat over vrede en rechtvaardigheid in sterke instituties. Deze SDG is nodig om rechtvaardigheid voor ieder mens te kunnen garanderen. Menselijke waardigheid is afhankelijk van vrede zonder oorlogen en onlusten, een sterk rechtsstelsel dat toegankelijk is voor iedereen, en sterke instituties zoals het respect voor eigendom. Mensen die in zulke instituties leven, weten welk gedrag in de samenleving voor henzelf en voor anderen gewenst is. Ze stelen niet en respecteren de lichamelijke en geestelijke integriteit van anderen. Het biedt rechtszekerheid met het oog op welzijn en welvaart zonder dat anderen het willekeurig kunnen afnemen.

Partnerschappen

Ten slotte vraagt SDG 17 partnerschappen te vormen om de SDG's te behalen. Duurzame ontwikkeling kan alleen vruchtbaar zijn als ondernemingen in ketens en netwerken samenwerken met overheden en niet-gouvernementele organisaties (NGO's of actiegroepen). Zij stellen met stakeholders hun doelen vast en werken samen met overheden om een duurzame ontwikkeling te realiseren.

169 subdoelen

De zeventien doelen zijn onderverdeeld in subdoelen. In totaal zijn er 169 subdoelen. Dat is vrij veel. Het nadeel van zo veel verschillende doelen is dat het onoverzichtelijk is. Ondernemingen kunnen ze daardoor moeilijker vergelijken met andere ondernemingen in dezelfde bedrijfstak die net iets andere subdoelen hebben gekozen. Het voordeel is dat ondernemingen, overheden en consumenten concrete doelen kunnen selecteren om hun gedrag op af te stemmen.

Geen scherp onderscheid

De SDG's zijn ingedeeld naar sociale, economische en ecologische doelen. Aangezien alle SDG's zijn gericht op een duurzame ontwikkeling, zijn de grenzen soms niet helemaal scherp. Sommige doelen zijn op verschillende niveaus te plaatsen. SDG 4 *Kwaliteitsonderwijs* is ingedeeld bij de sociale doelen, maar is even belangrijk voor de economische ontwikkeling. Doelen zoals SDG 2 *Geen honger* zijn belangrijk voor de sociale ontwikkeling, maar de subdoelen gaan deels over de landbouw.

1.5.2 De Sustainable Development Strategy van de Europese Unie

Op basis van het werk van de Verenigde Naties heeft de Europese Unie een beleid ontworpen. Dit beleid heeft ook de drie kapitalen en de Sustainable Development Goals als uitgangspunten. In figuur 1.5 zijn ze samengevat.

FIGUUR 1.5 Europese Unie: Sustainable Development Goals

Sociaal kapitaal:

- Einde aan extreme armoede
- Voedselzekerheid voor iedereen
- Gezondheid voor iedereen
- Onderwijs voor iedereen
- Sociale rechten voor vrouwen

Ecologisch kapitaal:

- Duurzame landbouw
- Steden veilig, inclusief, weerbaar, duurzaam
- Klimaatverandering bestrijden
- Ecosystemen van de zee en het land behouden

Economisch kapitaal:

- Water en sanitair voor alle mensen
- Duurzame energie overal ter wereld
- Duurzame groei en werkgelegenheid
- Infrastructuur, industrie en innovatie
- Meer gelijkheid en kansen
- Duurzame consumptie en productie

Instituties:

- Vredelievende instituties stimuleren
- Globaal partnerschap voor duurzaamheid stimuleren

Bron: <https://ec.europa.eu/>, geraadpleegd 25 mei 2017

Green Deal

De EU geeft een uitwerking aan deze doelen door middel van een *Green Deal* die in 2019 is afgesloten en geldt voor de lidstaten. Klimaatverandering, het uitsterven van soorten en de vervuiling en vernietiging van het leven in oceanen en bossen hebben zo'n omvang aangenomen dat onmiddellijke actie noodzakelijk is. De EU wil daarom komen tot een nieuwe groeistrategie die als doel heeft de economie van de EU om te vormen tot een eerlijke en welvarende economie, met een circulair productiesysteem waarin de uitstoot van broeikasgassen in 2050 tot 0 is afgenomen. De EU wil het natuurlijk kapitaal en de gezondheid van de inwoners beschermen, bewaren en vergroten. Er is een overgang nodig naar een nieuwe economie. Dat houdt in dat de groei op een duurzaam pad dient te komen. Er is dus een ontwikkeling nodig naar een duurzame economie. In 2050 moet alle productie zonder schadelijke uitstoot op het milieu en met een beroep op de bronnen die de bronnen niet uitputten, zijn gerealiseerd. De EU streeft ernaar dat deze overgang of transitie inclusief is: alle inwoners moeten eraan mee kunnen doen en er voordeel bij hebben. Dat is ook nodig om het hele proces te laten slagen. De EU kan alleen een duurzame weg inslaan als alle participanten, burgers, ondernemingen en overheden daarin mee willen doen. Daarvoor is nodig dat alle partijen ervan uit mogen gaan dat de EU deze weg naar duurzaamheid

Nieuwe
groeistrategie

Circulair
productie-
systeem

Nieuwe
economie

Streven naar
inclusieve
transitie

volhoudt en dat de transitie onomkeerbaar is. Pas dan kunnen investeerders grote sommen geld uitgeven om de nodige kapitaalgoederen te ontwikkelen en te bouwen. Het gaat om alle investeringen in duurzame energie, isolatie, transport, landbouw, gebouwen, machines en andere grote kapitaalgoederen.

Klimaatwet

Om dit allemaal tot stand te brengen heeft de EU in 2020 een voorstel voor een klimaatwet gepubliceerd. Daarmee wil de EU de lidstaten verplichten de lange termijndoelen voor de uitstoot van CO₂ te halen. Daarnaast is het van belang dat de lidstaten zich aanpassen aan de klimaatverandering op het gebied van waterbeheersing, landbouw, woningbouw en natuur.

Klimaatwet

1.5.3 Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO, in het Engels OECD) is een adviesorgaan voor de rijke landen in de wereld. Zij stelt gevraagd en ongevraagd adviezen op voor de deelnemende landen over de economische toestand en het beleid voor bepaalde doelstellingen. De OESO heeft zich lange tijd geconcentreerd op economische groei en de deelnemende landen adviezen gegeven om het bruto binnenlands product te stimuleren. Inmiddels is zij overgegaan op het nieuwe economisch denken dat ook ten grondslag ligt aan de ideeën van de VN.

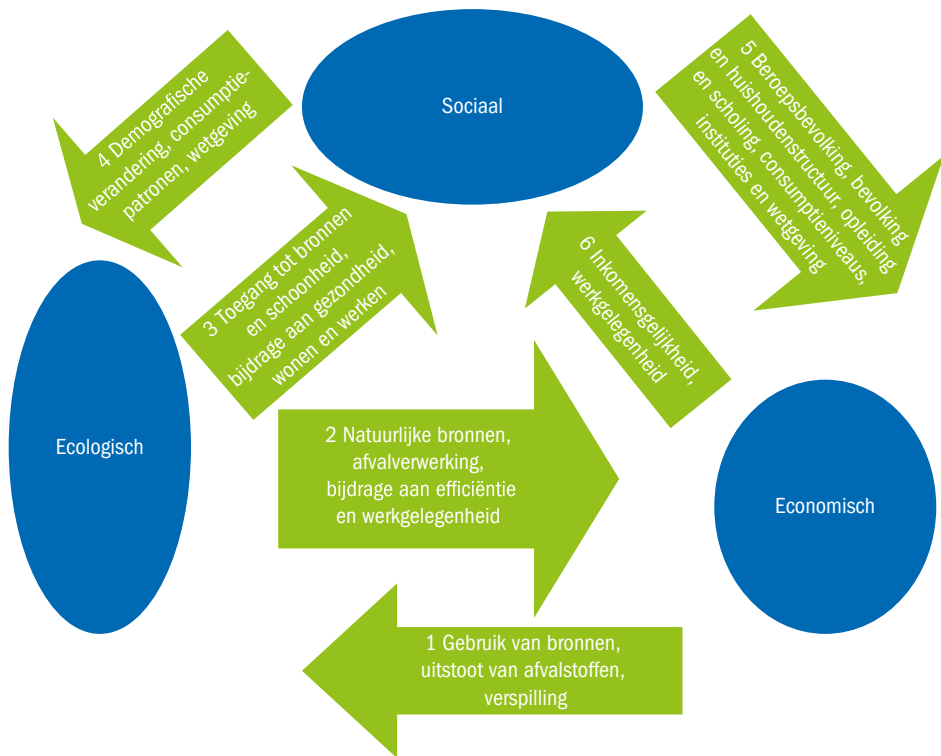
Nieuw economisch denken

Dit nieuwe economisch denken berust op het uitgangspunt om economische ontwikkeling niet te beperken tot een toename van het bbp. Economische ontwikkeling heeft een bredere betekenis en staat in verband met menselijk welzijn, vermindering van ongelijkheid en een duurzame omgeving. Daarop horen overheden hun beleid af te stemmen. Economie staat in nauw verband met andere aspecten van het menselijk leven en mag geen doel op zich zijn. Je mag volgens de nieuwe economie bijvoorbeeld dus nooit zeggen: 'Roken is goed voor de economie, want het stimuleert de groei en het levert de overheid veel belasting op.' Roken schaadt de gezondheid en het welzijn van mensen. Gezondheid is een hoger doel dan economische groei en hoort dus in het beleid prioriteit te krijgen. Dat is ook wat de overheid doet en in het nieuwe economisch denken is dit helemaal juist. Dat zou zij ook moeten doen met alle andere onderwerpen die de SDG's raken, en daar gaat het ook steeds meer naartoe (OECD, 2019).

Sociaal, economisch en ecologisch

De OESO neemt de economische, sociale en ecologische velden als uitgangspunt voor de duurzame ontwikkeling. Zij benadrukt de onderlinge relaties tussen deze velden. De economische, sociale en ecologische velden oefenen invloed op elkaar uit. In figuur 1.6 is dit weergegeven.

FIGUUR 1.6 Duurzaamheid volgens de OESO



Bron: Candice Stevens, *Measuring Sustainable Development*, 2005, OECD

Pijl 1 geeft de invloed weer van de economische activiteiten op de ecologie. Het economisch veld gebruikt bronnen, stoot afvalstoffen uit en verspilt materialen uit het ecologisch veld.

In pijl 2 is samengevat welke diensten het ecologisch veld aan de economie levert, zoals de natuurlijke bronnen en de afvalverwerking. Ook werkgelegenheid is alleen mogelijk doordat de natuur producten kan leveren aan het economisch veld.

Pijl 3 geeft de bijdrage weer van het ecologisch veld aan het sociaal kapitaal. Mensen gebruiken de bronnen en genieten van de schoonheid van de natuur. De mogelijkheden tot recreatie en sporten in de natuur leveren een bijdrage aan de gezondheid van mensen. De ruimte van de omgeving biedt mogelijkheden om huizen, fabrieken en kantoren te bouwen en te wonen en werken.

Pijl 4 geeft aan dat de bevolkingsgroei, de consumptie van goederen en de wetgeving invloed hebben op de natuurlijke omgeving.

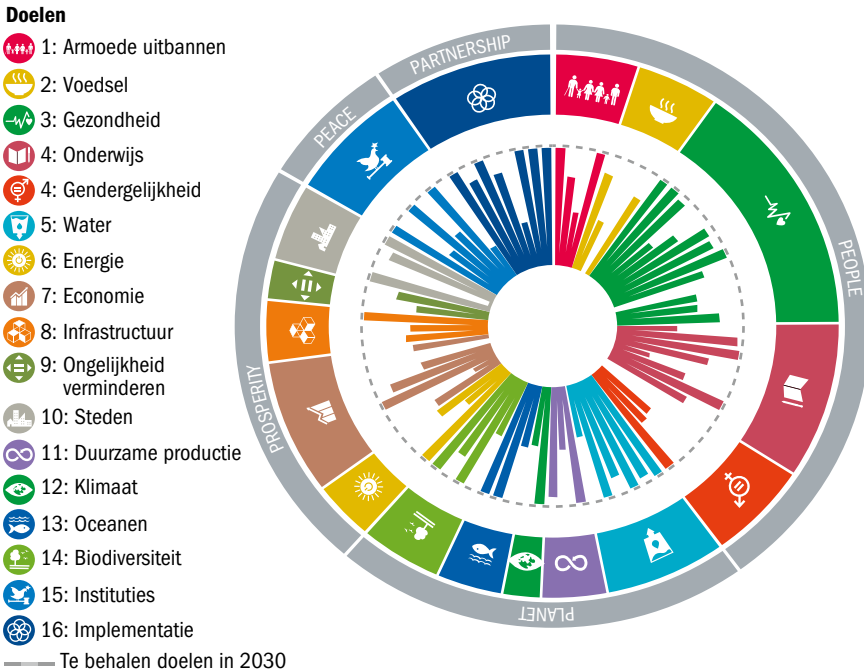
In pijl 5 staat de invloed van de sociale instituties op de economie. Het sociaal veld levert beroepskrachten die zijn opgeleid en doet de bestedingen bij de ondernemingen. Ook zorgt het sociaal veld voor tal van instellingen die de economie in goede banen leiden. Daartoe behoort ook de wetgeving.

Pijl 6 geeft aan wat de economie aan de sociale instituties levert, zoals inkomen en werkgelegenheid.

De invloed die de velden op elkaar uitoefenen moet duurzaam zijn. Dat wil zeggen dat zij elkaar niet in hun bestaan mogen bedreigen. Hierbij geldt dat de economie goed moet omgaan met de sociale en de ecologische omgeving. Ook zal de sociale omgeving de voorwaarden voor de productie in stand moeten houden.

De OESO geeft voor haar lidstaten aan hoever zij zijn met de SDG's. In figuur 1.7 is de situatie van Nederland weergegeven.

FIGUUR 1.7 De kloof tussen doel en beoogde realisatie in 2030, Nederland, 2019



In figuur 1.7 is te zien dat voor Nederland 104 subdoelen zijn gemeten. Voor elke SDG is te zien hoe ver Nederland nog is verwijderd van het doel in 2030 en waar Nederland dus nog voortgang moet boeken. Dat geeft tamelijk heldere impulsen voor het beleid.

1.5.4 De Monitor Brede Welvaart van het CBS

Meten doet weten en daarom is het belangrijk dat de statistische bureaus in de wereld de voortgang van de SDG's meten. Er zijn diverse rapportages over de toestand van het milieu en meer algemeen over de toestand van de SDG's in Nederland. Het CBS geeft in de Monitor Brede Welvaart weer in welke mate Nederland op weg is met de SDG's.

Monitor Brede Welvaart

Het stimuleren van de SDG's door middel van wet- en regelgeving en van spontane activiteiten in de samenleving heeft niet veel zin zonder door middel van cijfers, getallen en evaluaties na te gaan hoever Nederland is. Dit

staat bekend als monitoren. Het Centraal Bureau voor de Statistiek brengt de Monitor Brede Welvaart uit in samenwerking met de Nederlandse planbureaus. De monitor geeft inzicht in de stand van zaken met betrekking tot de SDG's.

Landen meten hun welvaart vaak aan de hand van het bruto binnenlands product. De groei daarvan staat bekend als economische groei. Voor het meten van een duurzame ontwikkeling is deze definitie echter te beperkt. Brede welvaart betreft de kwaliteit van leven in het hier en nu en de mate waarin deze ten koste gaat van de welvaart van latere generaties of van mensen elders in de wereld. Vanuit deze definitie van brede welvaart zijn drie hoofdzaken te onderscheiden.

Brede welvaart 'hier en nu'

De indicatoren voor de brede welvaart 'hier en nu' zijn welzijn, materiële levensstandaard, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu. Vrijwel al deze variabelen zijn in de afgelopen acht jaar toegenomen. De meeste indicatoren wijzen op een vooraanstaande positie binnen Europa en de wereld. Er zijn wel uitzonderingen. Het gewicht van mensen is te hoog (overgewicht en obesitas), de tevredenheid met de vrije tijd is te laag en de natuurlijke omgeving is te slecht van kwaliteit. Vooral de blootstelling aan fijnstof en de toenemende filedruk zijn daarvan voorbeelden.

Brede welvaart 'later'

Elke keuze voor 'hier en nu' heeft gevolgen voor later. Hulpbronnen kunnen uitgeput raken en het milieu kan achteruitgaan. Daarom meet het CBS de ontwikkeling van het economisch, menselijk, natuurlijk en sociaal kapitaal. De kapitalen nemen gestaag toe. Alleen het natuurlijk kapitaal neemt af, terwijl Nederland daarin toch al slecht is in vergelijking met het gemiddelde in de EU. De fossiele reserves nemen af, de beschermde natuurgebieden worden kleiner en gaan achteruit in natuurwaarden, en er is een toename van opgebouwde voorraden CO₂ in de atmosfeer.

Brede welvaart 'elders'

De Nederlandse economie beïnvloedt de welvaart 'elders'. De Nederlandse import en export omvatten een groot deel van de economie. De grote import schept welvaart in andere landen, vooral lage-inkomenslanden. Wat betreft handel, hulp en het zenden van middelen van geld naar thuislanden scoort Nederland goed in Europa. Op het gebied van milieu en grondstoffen scoort zij echter zeer laag. Het onttrekken van grondstoffen kan het milieu sterk beïnvloeden. De productie van consumptiegoederen in China gaat daar gepaard met de uitstoot van broeikasgassen. De invoer van mineralen, metalen, fossiele brandstoffen en biomassa laat een trendmatige stijging zien. Andere landen teren in op hun niet-hernieuwbare grondstoffen die zij aan Nederland leveren. Meer informatie is te vinden in de *Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals 2019* van het CBS.

Metten van de SDG's

Het CBS meet in de genoemde publicatie ook de ontwikkelingen in de SDG's voor elke SDG apart. Zij levert de gegevens aan de OESO (zie figuur 1.7).

1.6 Economische gegevens

In de economie maken we gebruik van vele variabelen die we proberen te meten. Iedereen heeft weleens gehoord van begrippen als productie, consumptie, werkgelegenheid, werkloosheid, inflatie en rente. Statistische bureaus en beleidsbureaus – zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), het Centraal Planbureau (CPB), de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en Eurostat – verzamelen deze cijfers en analyseren ze.

In deze paragraaf behandelen we enkele variabelen die de basis vormen van het economisch denken. Het gaat om omzet, prijs en afzet, om productie, werkgelegenheid, loon, arbeidsproductiviteit en loonkosten per werknemer. Elk van deze variabelen heeft een volume, een prijs en een waardecomponent.

Volume, prijs en waarde

De begrippen volume, prijs en waarde staan met elkaar in verband. Zoals bekend bestaat de omzet van een bedrijf in een bepaalde periode uit de afzet vermenigvuldigd met de prijs. De omzet is een variabele die een waarde weergeeft, de afzet is een variabele die een volume of een hoeveelheid weergeeft.

Niet alleen de absolute bedragen van hoeveelheid, prijs en waarde staan met elkaar in verband. Ook de veranderingen in elk van de variabelen blijken in een bepaalde relatie tot elkaar te staan. We lichten dit toe aan de hand van een voorbeeld (zie tabel 1.2).

TABEL 1.2 Waarde, prijs en hoeveelheid

	Waarde (in euro's)	Prijs (in euro's per ton)	Hoeveelheid (in tonnen)
Periode 0	20.000	20	1.000
Periode 1	23.100	22	1.050
Procentuele verandering	15,5%	10%	5%

De hoeveelheid en de prijs zijn beide gestegen in periode 1 ten opzichte van periode 0. De vermenigvuldiging van prijs en hoeveelheid geeft de waarde in een periode. Van elk van de variabelen is de procentuele mutatie berekend, door de toename te delen door het bedrag in periode 0 en deze uitkomst met 100 te vermenigvuldigen. Zo komt men aan een procentuele verandering van de waarde in periode 1 ten opzichte van periode 0 van 15,5%. Men kan ook op een andere (globalere) manier tot deze waardeverandering komen, namelijk door de procentuele verandering in hoeveelheid en prijs bij elkaar op te tellen.

Ontstaat een variabele door twee andere te vermenigvuldigen, dan mag men de verandering van de samenstellende variabelen optellen om de verandering in een variabele te bepalen. Ontstaat een variabele door twee andere te delen, dan kan men de procentuele verandering van de samenstellende variabelen van elkaar aftrekken.

In tabel 1.2 is de waardeverandering die wordt gevonden door de procentuele mutaties van de hoeveelheid en de prijs op te tellen 15%. Dat is een afwijking van 0,5% van de zuiver berekende verandering van 15,5%. Naarmate de procentuele veranderingen in prijs en hoeveelheid kleiner zijn, is

de onzuiverheid (de zogenoemde discountfactor) ook kleiner. Deze kan men dan verwaarlozen.

De waarde­stijging van een variabele noemt men de *nominale* stijging. In het voorbeeld is de nominale stijging 15%. De volume­verandering noemt men de *reële* stijging van de variabele. In het voorbeeld is dat 5%. De nominale verandering is dus gelijk aan de reële verandering plus de prijs­stijging. Ook voor andere economische variabelen is het van belang om volume en prijs­veranderingen van elkaar te onderscheiden.

Nominale
stijging

Reële stijging

1

TUSSENVRAAG 1.9

Stel dat door de order waarvan in de openingscasus sprake is, de afzet ten opzichte van het vorige jaar toeneemt met 2%. De prijzen dalen door de kostendaling op de grondstofmarkten met 1%. Wat gebeurt er met de omzet en de winstgevendheid?

We lichten dit toe aan de hand van enkele vergelijkingen die zowel voor de bedrijfseconomie, de commerciële economie als de algemene economie essentieel zijn. Een bedrijf voor de distributie van kranten moet elke middag 5.000 kranten rondbrengen. Daarvoor heeft het 50 scholieren in dienst die elk 100 kranten rondbrengen. De scholieren voegen waarde toe aan de kranten door deze naar de abonnees te brengen. Het toevoegen van waarde is produceren. De productie is dus 5.000 kranten, de werkgelegenheid is 50 scholieren en de arbeidsproductiviteit is 100 kranten. In tabel 1.3 zijn deze gegevens weergegeven.

TABEL 1.3 Productie, werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit

	Productie (kranten)	Werkgelegenheid (scholieren)	Arbeidsproductiviteit (kranten per scholier)
Periode 0	5.000	50	100
Periode 1	3%	2%	1%
	5.151	51	101

In periode 1 brengen de scholieren 151 kranten meer rond dan in periode 0. De hoeveelheid kranten is gestegen doordat 2% meer scholieren zijn aangenomen en doordat de scholieren nu 1% meer kranten per persoon rondbrengen. 3% van 5.000 is gelijk aan 150 extra kranten; de discountfactor bedraagt 1.

De productie van alle bedrijven binnen de landsgrenzen en de productie van de overheid bij elkaar opgeteld, resulteert in het bruto binnenlands product (bbp). De welvaart in een heel land is het bruto binnenlands product (bbp). Het is gelijk aan het totaal aantal werknemers vermenigvuldigd met de arbeidsproductiviteit. De groei van de welvaart is dus gelijk aan de groei van het aantal werknemers en de arbeidsproductiviteit bij elkaar opgeteld. Arbeidsproductiviteit is de bron van de welvaart.

Bruto binnen-
lands product

Het verband tussen productie, werknemers en arbeidsproductiviteit kan als volgt worden weergegeven:

$$Bbp = Av \times ap$$

[1.1]

waarin:

Bbp = het bruto binnenlands product

Av = de vraag naar arbeidskrachten, het aantal werknemers of de totale werkgelegenheid

ap = arbeidsproductiviteit, de productie per eenheid arbeid per tijdseenheid

De relatie van de veranderingen is als volgt weer te geven:

$$gBbp = gAv + gap \quad [1.2]$$

In deze vergelijking betekent een g voor de variabele dat er sprake is van groei in procenten.

Een toename van de productie in een onderneming of in een land kan twee oorzaken hebben: een toename van het aantal werkenden of een toename van de arbeidsproductiviteit.

Een tweede verband tussen belangrijke variabelen betreft het loon.

Totale loonsom

De totale loonsom is het loon per werknemer vermenigvuldigd met het aantal werknemers. In tabel 1.4 is dit weergegeven voor het krantendistributiebedrijf.

TABEL 1.4 Loonsom, loon per werknemer en aantal werknemers

	Loonsom	Loon per scholier	Aantal scholieren
Periode 0	€ 500	€ 10	50
Periode 1	7%	5%	2%
	€ 535,50	€ 10,50	51

De totale loonsom is in periode 1 €500. Dat komt doordat elke scholier €10 verdient en er 50 scholieren aan het werk zijn. De loonsom kan toenemen door een toename van het loon per werknemer of door een toename van het aantal scholieren. De toename van het aantal scholieren noemen we de toename van de vraag naar arbeid. De vraag naar arbeid is in dit voorbeeld dus de hoeveelheid scholieren waaraan het bedrijf behoefte heeft. Zoals de arbeidsproductiviteit de bron is van welvaart, zo is het loon het toegangkaartje tot de welvaart.

Vraag naar arbeid

Het verband tussen loonsom, loon per werknemer en het aantal werknemers is in een vergelijking weergegeven:

$$L = Lwn \times Av \quad [1.3]$$

waarin:

L = de totale loonsom

Lwn = de loonsom per werknemer

Av = de vraag naar arbeid

De relatie tussen de veranderingen is dan als volgt weer te geven:

$$gL = gLwn + gAv \quad [1.4]$$

waarin:

gL = de relatieve groei van de totale loonsom

gL_{wn} = de relatieve groei van de loonsom per werknemer

gAv = de relatieve groei van de vraag naar arbeid

Het derde verband betreft de loonkosten per eenheid product. In elk product dat met behulp van de productiefactor arbeid is geproduceerd, zit een bedrag aan loon. Per krant die de scholieren rondbrengen is dus een bedrag aan loon opgenomen: de loonkosten per eenheid product (loonkosten p.e.p.). In tabel 1.5 is daarvan een voorbeeld gegeven.

Loonkosten per eenheid product

1

TABEL 1.5 Loon per werknemer, arbeidsproductiviteit en loonkosten p.e.p.

	Loon per scholier	Aantal kranten per scholier	Loonkosten per krant
Periode 0	€ 10	100	€ 0,10
Periode 1	5%	5%	0%
	€ 10,50	105	€ 0,10

De scholieren willen graag loonsverhoging. Daarmee kunnen ze meer producten kopen, als tenminste de prijzen niet evenveel of sterker zijn toegenomen. Het krantendistributiebedrijf staat dan voor het probleem dat de loonkosten per krant toenemen. Er is een oplossing voor dit probleem: een arbeidsproductiviteitsstijging. Als de scholieren 5% meer verdienen en ook 5% meer kranten rondbrengen, zullen de loonkosten per krant constant zijn. Het verband tussen de loonkosten per eenheid product, het loon per werknemer en de arbeidsproductiviteit heeft de volgende vergelijking:

$$L_{kp.e.p.} = L_{wn} / ap \quad [1.5]$$

waarin:

$L_{kp.e.p.}$ = loonkosten per eenheid product

L_{wn} = loon per werknemer

ap = arbeidsproductiviteit

De veranderingen staan ook in verband met elkaar:

$$gL_{kp.e.p.} = gL_{wn} - gap \quad [1.6]$$

Stijgt het loon per werknemer met 5% en de arbeidsproductiviteit met 3%, dan nemen de loonkosten per eenheid product toe met 2%. De kosten stijgen dus voor de ondernemer. Daar is wel een oplossing voor: een stijging van de prijzen zodat de ondernemer meer inkomsten heeft. Maar dat is niet altijd mogelijk. Door de concurrentie heeft niet elke ondernemer de mogelijkheid om de prijzen te laten stijgen. Als de prijzen niet stijgen, zullen ondernemers erop achteruitgaan. De winst zal dalen. Ondernemers zullen een stijging van de lonen dus altijd proberen te compenseren door een arbeidsproductiviteitsstijging om de winstgevendheid op peil te houden.

Samenvatting

1

Het doel van economisch handelen is het streven naar welvaart. Economisch handelen is het maken van keuzes om met schaarse middelen oneindige behoeften te bevredigen. De studie van het economisch handelen valt uiteen in verschillende disciplines: bedrijfseconomie, commerciële economie en algemene economie. Algemene economie valt weer uiteen in micro-, meso-, macro-economie, geld en internationale economische betrekkingen. De bedrijfsomgeving is onder te verdelen in de directe, de indirecte en de ruime omgeving, al naar gelang de invloed die de onderneming erop kan uitoefenen. Op de directe omgeving heeft de onderneming veel invloed, op de ruime omgeving geen. De bedrijfsomgeving kan men indelen aan de hand van de DESTEP-factoren: demografische, economische, sociale, technische, ecologische en politieke verschijnselen.

De kapitalen bestaan uit een economisch, een sociaal en een ecologisch kapitaal. Deze moeten elkaar ondersteunen. Zij zijn van belang voor het voortbestaan van de samenleving en mogen elkaar niet zodanig in de weg staan dat hun functioneren onmogelijk wordt gemaakt.

Het economisch kapitaal heeft efficiëntie als belangrijkste principe. Economische handelingen worden dus beoordeeld naar de efficiëntie van het gedrag. Het sociaal kapitaal moet voldoen aan het principe van de rechtvaardigheid. Daarbij gelden vooral maatstaven van gelijke, redelijke, juiste of rechtvaardige behandeling. Het ecologisch kapitaal kent als belangrijkste uitgangspunt de veerkracht. Bij het gebruik van de natuur moet men zich afvragen of daarmee de natuur zichzelf wel weer kan herstellen van het menselijk ingrijpen. Welvaart is een onderdeel van het goede leven. Mensen mogen in vrijheid invulling geven aan het goede leven, maar uit onderzoek blijkt dat mensen gelukkig zijn als zij een aantal levenskwaliteiten kunnen verwezenlijken. Het gaat daarbij om welvaart, gezondheid, onderwijs, persoonlijke ontplooiing, deelname aan politiek, netwerken en relaties, bescherming van de natuurlijke omgeving en zekerheid en veiligheid.

In 2015 zijn de SDG's aangenomen door de lidstaten van de VN. Het zijn doelen die de wereldgemeenschap in 2030 moet bereiken, wil zij nog een duurzame toekomst hebben. Ze liggen op sociaal, economisch en ecologisch terrein. De VN hebben de SDG's afgeleid van een aantal uitgangspunten over de inrichting van de economie: mensenrechten, gelijkheid en ecologische duurzaamheid. Op basis daarvan streven de VN naar een inclusieve sociale en economische samenleving, naar ecologische duurzaamheid en vrede en gerechtigheid.

Belangrijke instellingen zoals de OESO onderschrijven deze denkbeelden als het nieuwe economisch denken en adviseren de aangesloten landen over het behalen van de SDG's. Het CBS meet de voortgang van de SDG's in Nederland en beoordeelt Nederland op drie aspecten: hier en nu, later en

elders. De Nederlandse economie heeft door de import van producten vooral negatieve gevolgen voor de uitstoot van schadelijke stoffen en de uitputting van bronnen in andere landen.

Belangrijke economische variabelen zijn waarde, hoeveelheid, prijs, bruto binnenlands product, arbeidsproductiviteit, loonsom en loonkosten per eenheid product.

Variabelen zijn vaak het product van twee andere variabelen (bijvoorbeeld: waarde is hoeveelheid keer prijs). De verandering in een dergelijke variabele is de som van de verandering in de samenstellende delen (de verandering van de waarde is de verandering in hoeveelheid plus de verandering van de prijs). Een hoeveelhidsverandering staat bekend als een reële verandering; een waardeverandering staat bekend als de nominale verandering.

De basisrelaties in de economie betreffen de volgende:

- De productie is de vermenigvuldiging van werkgelegenheid en arbeidsproductiviteit.
- De loonsom is de vermenigvuldiging van werkgelegenheid en loon per werknemer.
- De loonkosten per eenheid product zijn gelijk aan het loon per werknemer gedeeld door de arbeidsproductiviteit.

Kernbegrippenlijst

1

Arbeidsproductiviteit	Productie per werknemer per jaar.
Autonomie	Het onvervreemdbare recht op individuele vrijheid.
Bedrijfsomgeving	De omgeving van de onderneming die invloed uitoefent op de resultaten van de onderneming.
Bruto binnenlands product	Productie van bedrijven en de overheid binnen de landsgrenzen.
DESTEP	Demografische, economische, sociale, technische, ecologische en politieke verschijnselen.
Economisch veld	Het geheel van alle economische handelingen.
Efficiëntie	Een doel bereiken met zo weinig mogelijk middelen.
Het goede leven	Aandacht schenken aan alle levenskwaliteiten.
Identiteit	De integratie van waarden en gedrag.
Inclusief	Met inbegrip van alle inwoners.
Levenskwaliteit	Mogelijkheden tot functioneren op het gebied van economie, sociale omgeving en ecologie.
Loonkosten per eenheid product	Het aandeel van het loon in de kosten van een product.
Luxegoederen (wants)	Goederen die wensen kunnen bevredigen die niet noodzakelijk zijn voor het voortbestaan.
Kapitaal	Een soort bezit dat een voorwaarde is voor de welvaart. Men onderscheidt economisch, sociaal en ecologisch kapitaal.
Menselijke waardigheid	Onaantastbaarheid die wordt beschermd door rechten.
Nieuwe economie	Economie waarvan de groei een duurzaam pad volgt.
Nominale stijging	Toename van de waarde van producten.

Noodzakelijke goederen (needs)	Goederen die noodzakelijk zijn voor het bevredigen van de behoeften die van belang zijn voor het voortbestaan.
Productie	Toevoegen van waarde aan producten.
Reële stijging	Toename gemeten in hoeveelheid.
Schaarste (volgens huidige economie)	Het keuzeproces van het bevredigen van oneindige behoeften met eindige middelen.
Schaarste (volgens klassieke economie)	Het gebrek aan goederen om de <i>needs</i> te bevredigen.
SDG	<i>Sustainable Development Goals</i> : duurzame ontwikkelingsdoelen die de landen die zijn aangesloten bij de Verenigde Naties vóór 2030 moeten behalen.
Verantwoordelijkheid	Het betrekken van het welzijn van anderen in de eigen activiteiten.
Vrijheid	De mogelijkheid om het leven naar eigen goeddunken invulling te geven.
Welvaart	De beschikking over goederen en diensten die de behoeften kunnen bevredigen.
Waarden	Doelstellingen van het gedrag.